

Het Brugse Vrije en de Leden van Vlaanderen

Het Brugse Vrije is niet op een vast te bepalen datum ééns en voor altijd als Vierde Lid bij de Drie Steden (Gent, Brugge en Ieper) gevoegd. Een juridische akte of een officieel document over een installatie is niet voorhanden, en heeft overigens waarschijnlijk ook nooit bestaan. De inschakeling in het kader der Leden-parlementen is een proces met talrijke ups and downs geweest. Het Vrije verschijnt en verdwijnt herhaalde malen, vooraleer zijn optreden een vast karakter aanneemt.

Deze eigenaardige gang van zaken verklaart gedeeltelijk waarom historici de opname zo sterk uiteenlopend dateren (1). Wielant situeert haar onder Filips de Stoute (2), Meyerus in 1437 (3); Guicciardini laat de keus tussen Filips de Stoute en Filips de Goede (4); P. d'Oudegherst schijnt te aarzelen tussen de regeringen van Lodewijk van Male en Filips de Stoute (5); Marchantius kiest Filips de Goede (6); Baltyn gewaagt van

(1) Merkwaardig is dat geen enkele der contemporaine kroniekschrijvers van het feit gewaagt. Ook dat wijst er op hoe geleidelijk en onopgemerkt de opname van het Vrije moet geweest zijn.

(2) PH. WIELANT, *Recueil des Antiquités de Flandre*, in J. J. DE SMET, *Corpus Chron. Flandr.*, C.R.H., bd. IV, Bruxelles, 1865, p. 241.

(3) J. MEYERUS, *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum*, Antwerpen, 1561, p. 288, b.

(4) L. GUICCIARDINI, *Descrittione di tutti i Paesi Bassi altrimenti detti Germania inferiore*, Antwerpen, 1567, pp. 229-30.

(5) P. D'OUDEGHERST, *Annales de Flandres*, Anvers, 1571, pp. 275-6: onder Lodewijk van Male, in 1347; maar tevens op p. 297 onder Filips de Stoute.

(6) J. MARCHANTIUS, *Flandria commentariorum lib. IIII descripta etc.*, Antwerpen, 1596, pp. 139-40: nl. in 1437.

1393 (7), Zaman (8) en P. Beaucourt de Noortvelde van 1405 (9). Ook in de hedendaagse historische literatuur vindt men talrijke contradicties, hoewel tenslotte de datum 1350 als betrouwbaar vertrekpunt aangenomen werd (10). Rechtstreeks bronnenonderzoek was bijgevolg absoluut aangewezen.

Het allereerste optreden van het Brugse Vrije als Vierde Lid naast en op gelijke hoogte der Steden valt op 15 april 1310, wanneer het in die functie vermeld wordt in een suppliek van Paus Clemens V, als deelnemer aan een delegatie der Vlaamse steden (11). De tekst vermeldt expliciet dat de bewuste commissie samengesteld is uit vier bij name geciteerde personen: magister Daniel de Tielt, als *procurator* van Ieper, van graaf Robrecht van Bethune, en in het algemeen van alle steden en kasselrijen van het graafschap; magister Johannes Blankaard als gezant van Gent, de Oudburg, Waas, Oudenaarde en Kortrijk (12); magister Johannes *dictus* Balkard en Baldewinus de Waescapella in

(7) A. BALTYN, *Nauwkeurige beschrijving van het land van den Vryen*, in F. PRIEM, *Précis anal. des doc. que renferme le dép. des arch. de la Fl. occ. à Bruges*, 2e serie, bd. IX, Bruges, 1858, p. 8.

(8) J. P. ZAMAN, *Exposition des trois états du païs et comté de Flandre*, s.l., 1711, pp. 70 en 76.

(9) P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Jaerboeken van den lande van den Vryen zedert zijn eerste beginzelen, tot en met den jare 1784*, bd. I, Brugge, 1785, p. 99.

(10) J. DHONDT, *Origines des Etats de Flandre*, STANDEN EN LANDEN, I, 1950, pp. 44; F. L. GANSHOF, *La Flandre* (in F. LOT-R. FAWTIER, *Histoire des institutions franç. au moyen-âge, I, Instit. seigneur.*, Paris, 1957), p. 377, nam 1350 als terminus aan, op basis van de toenmalige stand van ons onderzoek (lic. verhand. Univ. Gent 1956).

(11) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Diplomaticus Flandriae*, Bruges, 1889, bd. II, p. 162. We danken van harte Prof. H. Van Werveke die ons deze tekst, evenals verschillende der hierna volgende, signaleerde.

(12) F. FUNCK-BRENTANO, *Les origines de la guerre de Cent Ans, Philippe le Bel en Flandre*, Paris, 1896, p. 578, geeft verkeerdelijk Cambrai op, i.p.v. Kortrijk.

naam van Brugge; Johannes Jorkin de Keyhem tenslotte als *procurator* van het Vrije en van een aantal in dit district omsloten kleine steden. De Vier Leden treden dus expliciet op in naam der gehele Vlaamse bevolking.

In de eerstvolgende jaren, meer bepaald tussen 1310 en 1322 verschijnt het Vrije nog een aantal maal. De Drie Steden zetten echter afzonderlijk hun normale activiteit verder en het is slechts bij wijze van uitzondering dat het Vierde Lid opduikt. Dit is bijvoorbeeld het geval ca. 27 oktober 1311 (13), wanneer de Franse koning, Filips de Schone, in conflict met Robrecht van Bethune, zich rechtstreeks tot de Vlaamse standenvertegenwoordiging wil richten (14), en hij vier gelijklopende brieven stuurt respectievelijk *a ceus de Gant, de Bruges, dou Franc de Bruges et d'Yppres* (15).

Volgend spoor: 1314. Het Vrije wordt dan voor de eerste maal vermeld in een representatieve deputatie der Leden, die niet door de Leden zelf, doch door een hogere, *in casu* vreemde, instantie is geconvoceerd. Op 1 juni 1314 ontbiedt immers Filips de Schone de Vlaamse graaf en een delegatie der bevolking, samengesteld uit 30 gezanten van Brugge, 20 van het Vrije, 20 van Gent, 20 van Ieper, en 4 van elke Vlaamse kasselrij (behalve het Vrije), bij zich te Arras (16). Strikt genomen is dit geen geval van samenwerking der Vier Leden. Het

(13) Strikt genomen werden de brieven niet op deze datum verstuurd, doch wel iets vroeger. In feite wordt in het notarieel proces-verbaal van 27 okt. 1311 (*F. FUNCK-BRENTANO, Documents relatifs aux formes diplomatiques au 13e et 14e siècles, REVUE D'HIST. DIPLOM.*, bd. XI, 1897, p. 382 e.v.) deze handeling voorgesteld als een recente gebeurtenis.

(14) Antwoord is gekomen van Gent, Brugge en het Vrije (*F. FUNCK-BRENTANO, Doc. relatifs aux formes dipl.*, p. 382).

(15) *ID.*, *Ibid.*; verder wordt nogmaals de zelfde formulering gebruikt (*ID.*, p. 384).

(16) Bibliothèque Nationale, Paris, Mss., Mél. Colbert, 348, n° 95. Vermeld in *F. FUNCK-BRENTANO, Les origines*, p. 660, nota 1.

merkwaardig feit echter dat het Vrije hier niet wordt beschouwd als een gewone kasselrij, hoewel deze alle aanwezig zijn, doch gelijkgesteld wordt, wat het aantal afgevaardigden betreft, met Gent en met Ieper (17), laat o.i. toe hier toch van een optreden van het Vrije als Vierde Lid te spreken.

Precies dezelfde procedure als die van Filips de Schone in 1311, wordt twee maal opeenvolgend door Paus Johannes XXII toegepast op 1 april 1318 (18) en 31 maart 1319 (19), wanneer ook hij zich schriftelijk tot de schepenenbanken van de Drie Steden en het Vrije wendt.

Op 30 september 1322 tenslotte treedt het Brugse Vrije toe tot een politieke alliantie tussen Brugge en Gent (20), waarbij vermoedelijk ook Ieper zich naderhand aansloot. (21)

Van een Vierde Lid vernemen we vanaf 1322 gedurende bijna drie decennia niets meer. Het eerstvolgende spoor dateert van 1350.

(17) Brugge heeft weliswaar een hoger aantal, doch dit is volkomen normaal. In 1310 was dit eveneens het geval (nl. 2 gezanten, tegenover 1 voor elk der drie andere Leden). In 1314 bestond voor deze afwijking trouwens een bijzondere reden: de onderhandelingen betroffen speciaal Brugge, op dat ogenblik het meest revolutionnaire nest in Vlaanderen.

(18) A. FAYEN, *Lettres de Jean XXII (1316-1334)*, Analecta Vaticano-Belgica (vol. II), bd. I, Rome, Brux., Paris, 1908, p. 212 (n° 536). Voor de inhoud van de brief zie ook pp. 208-9 (n° 533), pp. 211-2 (n° 535), p. 213 (n° 537) en pp. 213-4 (n° 538).

(19) A. FAYEN, *o.c.*, pp. 291-2 (n° 698): *in eundem modum scabinis de Franco de Brugis*.

(20) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. I, Bruges, 1871, p. 333, n° 282 (8 maart 1322: alliantie tussen Gent en Brugge tot behoud van hun politieke en economische bevoorrechte positie); p. 335, n° 285 (30 sept. 1322: schepenenbank van het Vrije, na zitting te Oostende, beslist toe te treden tot alliantie, en verleent volmacht aan 54 gezanten).

(21) Als gevolg van deze politieke actie werden immers aan Ieper gelijkaardige privileges toegekend door de graaf als aan Brugge (i.v.m. onderdrukking der plattelandsindustrie). Zie: G. ESPINAS-H. PIRENNE, *Recueil de doc. relatifs à l'hist. de l'ind. drap. de Fl.*, C.R.H., bd. I, Bruxelles, 1906, p. 562 (Brugge); *ID.*, bd. III, Brux., 1920, p. 744 (Ieper).

De zes geciteerde gevallen waarin het Vrije in de periode 1310-1322 opduikt, zijn uitzonderingsverschijnselen. Was zijn positie als volwaardig Vierde Lid telkens reeds scherp afgetekend, zijn optreden bleef nog sporadisch, en vrij onopgemerkt in het geheel der activiteit van het Drie-Leden-college, dat tussen 1310 en 1322 (22) evenzeer parlementen belegde en delegaties vormde zonder het Vrije, als vóór 1310 (23) en tussen 1322-1350 (24), wanneer absoluut van geen Vierde Lid sprake was.

Zowel de Ieperse stadsrekeningen, voorhanden vanaf 1267 (25), als de Brugse vanaf 1281 (26), en de Gentse vanaf 1314 (27), vermelden tot 1350 talloze parlementen en reizen der Leden, zonder één maal het Vrije te citeren. Vermits deze rekeningen ook de gevallen tussen 1310 en 1322 verzwijgen, is het dus helemaal niet uitgesloten dat ook in de rekeningen van 1322-1350 nog

(22) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Codex Dipl. Fl.*, bd. I, Bruges 1879, pp. 105 en 286. *F. FUNCK-BRENTANO, Additions au Codex Dipl. Fl. de M. le Comte de Limburg-Stirum, EXTR. DE LA BIBL. DE L'EC. DES CHARTES*, bd. LVII, Paris, 1896, pp. 79 en 82.

(23) *TH. RYMER, Foedera, conventiones etc.*, Holl. Ed. (3e uitg. door *G. HOLMES*), tomus I, pars 4, Den Haag, 1745, pp. 24 en 33. *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Codex Dipl. Fl.*, bd. I, pp. 319, 323, 324, 353, 420.

(24) *H. PIRENNE, Le soulèvement de la Flandre maritime en 1323-28*, Bruxelles, 1900, C.R.H. 8e, pp. 166 en 171; *TH. RYMER*, o.c., tomus II, pars 2, Den Haag, 1739, pp. 127, 135, 154; pars 4, pp. 37, 62, 74. *N. DE PAUW, Ypre jeghen Poperinghe angaende den verbonden*, Gent, 1909, pp. 88, 202, 212.

(25) De oudste Ieperse rekeningen worden uitgegeven door *G. DESMAREZ en E. DE SAGHER, Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, Bruxelles, 1909-1913, C.R.H., 4e, 2 bd.

(26) We excerpeerden de gehele reeks van 1281 tot 1405 op het S.A. (Stadsarchief) Brugge. Uitgegeven is slechts: *J. COLENS, Le compte communal de Bruges en 1302-1303, ANN. SOC. D'EMUL. DE BRUGES*, bd. XXXV, 1885.

(27) *J. VUYLSTEKE, Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen, 1280-1336*, Gent, 1900; *N. DE PAUW EN J. VUYLSTEKE, De rek. der stad Gent. Tijdvak van J. Van Artevelde, 1336-1349*, Gent, 1874-85, 3 bd.

heel wat meer latente, en nooit te achterhalen, posten over het Vier-Leden-college verborgen zitten.

Na een langdurig hiaat, begint voor het Vierde Lid vanaf 1350 een nieuwe fase, die we laten lopen tot het begin van de Vlaamse opstand in 1379. Ze is ten eerste analoog aan de eerste activiteitsperiode 1310-1322: ook hier blijft de verschijning van het Vierde Lid uitermate sporadisch. Kernfasen van intens optreden zijn de jaren 1350-59, 1370-72, en 1377-79. We kunnen de activiteit der Leden verdelen in vergaderingen met en zonder de graaf.

Over het eerste type, vergaderingen der Leden met de graaf, zijn we betrekkelijk goed ingelicht door de uitgegeven en onuitgegeven grafelijke kasselarijregisters (28). Vóór 1350 maken deze enkel gewag van zittingen met de drie „goede steden” (29). Op 24 december 1350 verschijnt dan plots het Vrije terug als vierde element (30). Na deze datum is het courant aanwezig, in 1351 (31), 1352 (32), 1355 (33), 1358 (34), 1359 (35) en

(28) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Cartulaire de Louis de Male*, Coll. Soc. Emul. de Bruges, Bruges, 1898 (bd. I), 1901 (bd. II): zeer talrijke akten nopens deliberaties tussen vorst en onderdanen tussen 1348 en 1358. Aan J. BUNTINX (*De XIVe eeuwse kanselarij-registers van het graafschap Vlaanderen*, B.C.R.H., bd. CXIII, 1948, pp. 205-22) komt de grote verdienste toe de onuitgegeven registers te hebben geïdentificeerd.

(29) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, I, pp. 78, 121, 125, 127, 135, 255, 268 en 280: acht gevallen tussen 1 juni 1349 en 20 jan. 1350.

(30) *ID.*, *o.c.*, I, p. 368: brief van non-prejuditie.

(31) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, bd. II, p. 292 (17 jan. 1351); I, p. 385 (21 sept. 1351); II, p. 18 (5 okt. 1351).

(32) *ID.*, *o.c.*, I, p. 398 (4 jan. 1352); I, p. 408 (1 juli 1352), met de typische passus: *enighe van onsen vorseide steden van Ghent, Brugghe, Ypre ende van dien van den Vrijen, in den name van onsen ghemeenen lande.*

(33) *ID.*, *o.c.*, I, p. 485 (13 febr. 1355).

(34) *ID.*, *o.c.*, I, p. 611 (27 febr. 1358); I, pp. 629-30 (13 sept. 1358), I, p. 643 (25 sept. 1358).

(35) A.D.N. (Rijsel), B. 1596, f° 21 r. (op 11 juli 1359); *Ibid.*, f° 101 r. (op 2 aug. 1359).

1365 (36) zonder daarom permanent te worden (37). Over de volgende jaren zijn we minder goed ingelicht daar de registers ontbreken tussen 1369 en 1382. Het zou echter onverantwoord zijn uit deze lacune der documentatie het ontbreken van parlementen met het Vrije in die periode af te leiden. Opzoekingen in andere bronnen naar vergaderingen van deze categorie, nl. in de protocolaire gedeelten der oorkonden, inz. de *corroborationes*, leverden een paar vondsten op, nl. in 1356 en 1358, wanneer het Vrije samen met de Drie Steden en de graaf een zegel hecht ter bekrachtiging, respectievelijk aan een privilegie (38) en een vorstelijke uitspraak (39). Deze vermeldingen zijn echter al te pover om er enige vaste conclusie nopens de chronologie van het optreden van het Vierde Lid uit af te leiden.

Wat het tweede type, spontane parlementen zonder de graaf, betreft, waren eerst aangewezen bronnen: de stadsrekeningen. Zowel de Brugse (40) als de Gentse

(36) A.D.N. (Rijsel), B. 1566, f° 116 r. (7 jan. 1365).

(37) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Cartulaire*, II, p. 416 (17 dec. 1353); I, p. 477 (2 sept. 1354); I, p. 565 (31 aug. 1356): drie gevallen van parlementen der Drie Steden zonder het Vrije. Eveneens: A.D.N. (Rijsel), B. 1596, f° 25v. (10 jan. 1360), f° 102v. (4 juli 1360), f° 105r. (8 sept. 1360); B. 1566, f° 38v. (15 apr. 1366). Er is ons ook één geval bekend van een vorstelijke convocatie van de Drie Steden *en* het stadje Sluis (A.D.N., B. 1596, f° 20v., op 30 juli 1359): cf. het optreden van Diksmuide als Vierde Lid! (nota 206).

(38) P. VAN DOREN, *Inv. des Arch. de Malines*, bd. I, Malines, 1859, p. 53 (20 aug. 1356): bevestiging van vrijheden door Lodewijk van Male aan de stad Mechelen verleend, bij de onderwerping van de stad; I. DIEGERICK, *Inventaire des archives de la ville d'Ypres*, Bruges, 1854, bd. II, pp. 173-4 (n° DLXXV); E. VANDEN BUSSCHE, *Inventaire des archives de l'Etat à Bruges*, bd. I, Bruges, 1881, p. 95 (nota 60).

(39) E. VANDEN BUSSCHE, *o.c.*, I, p. 96, nota 60 (3°): charter van 13 sept. 1358 met beslissing van graaf, in overleg met de *bonnes villes de Gand, Bruges, Ypres, ceux du Franc et toutes les autres petites villes et chastellenie du commun pays de Flandres*, inzake de interpretatie der privileges van Mechelen van 20 aug. 1356.

(40) S.A. Brugge, *Stadsrek. 1350-51*, e.v. Tussen 1350 en 1379 stipten we 32 gevallen aan van parlementen, zonder verdere spe-

(41) rekeningen geven tussen 1350 en 1379 talrijke vermeldingen van vergaderingen der goede steden of van het Gemene Land (42); slechts één maal, in 1370, wordt de aanwezigheid van het Brugse Vrije gesignaleerd (43). Zoals we reeds hoger aanstipten voor deze categorie bronnen kunnen deze laconieke vaststellingen ons echter niet bevredigen en vergen ze een kritisch collarium. Vooreerst gewagen vele posten eenvoudig van „parlementen”, zonder expliciet de aanwezigen op te sommen, hetgeen ons in de volstreckte duisternis laat. Verder weten we met zekerheid dat in de volgende jaren, inz. onder Filips de Stoute (1384-1405), in de stadsrekeningen de formules *goede steden*, *Gemene Land*, en *Vier Leden* willekeurig en door elkaar aangevend worden om precies hetzelfde aan te duiden. Deze affirmatie steunt op een systematische vergelijking van de rekeningen der Steden met de zeer uitvoerige gegevens uit die van het Vrije, die vanaf 1386 voorhanden zijn. Het zou bijgevolg onverantwoord zijn voor de jaren vóór 1386 het sporadisch spontaan optreden van het Vrije te loochenen op grond van het *argumentum a silentio* en het ontbreken van de enige bronnen die ons blijkbaar bevredigend zouden ingelicht hebben, nl. de rekeningen van het Vrije. Ons vermoeden werd trou-

cifiëring der aanwezigen; 7 maal gewaagt men expliciet van de drie *goede steden*; één maal van een reis van het *Ghemene Land*.

(41) Voor de jaren 1350-1365 maakten we gebruik van A. VAN WERVEKE, *Gentsche Stads- en Baljuwsrek. (1351-1365)*, waarvan alle exemplaren tijdens wereldoorlog I verloren gegaan zijn, behalve twee op losse bladzijden. Een daarvan werd ons bereidwillig ter inzage gegeven door Prof. H. Van Werveke waarvoor we hem zeer hartelijk danken. De rek. tussen 1365 en 1376 raadpleegden we op het Gentse stadsarchief. Voor later: J. VUYLSTEKE, *De rek. der Stad Gent, Tijdvak v. Ph. van Artevelde 1376-89*, Gent, 1893.

(42) De rekeningen van Ieper en het Vrije zijn in deze periode niet voorhanden.

(43) S. A. Brugge, Stadsrek. 1370-1, f° 75r, op 19 nov. 1370: delegatie van Ieper, Brugge en het Vrije naar Parijs.

wens op afdoende wijze bevestigd door het excerpere van andere bronnen — hoofdzakelijk correspondentie ontvangen en verstuurd door het Leden-college — die een reeks vermeldingen aan het licht brachten in de jaren 1370 (44), 1371 (45), 1372 (46), 1377 (47) en 1379 (48). Dit schijnt er tenslotte toch op te wijzen dat het eerste optreden van het Vrije op de spontane parlementen, in de beschouwde periode na 1350, te situeren valt rond 1370, of in elk geval dan eerst belangrijk is geworden (49).

Hoewel er feitelijk geen echte breuk is met de voorgaande jaren, willen we de periode van de grote Vlaamse opstand 1379-85 afzonderlijk behandelen; deze woelige

(44) *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 2, Den Haag, 1740, p. 172 (4 aug. 1370); *I. DIEGERICK, o.c.*, bd. II, pp. 219-20 (n° DCXXIV) : brief van Franse koning i.v.m. klachten v. Brugge, Ieper en het Vrije nopens arrestatie van Vlaamse koopwaar (5 dec. 1370); *Hansisches Urkundenbuch*, bd. IV (uitg. door *K. KUNZE*), Halle, 1896, p. 155 (5 dec. 1370).

(45) *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 2, p. 182 (27 apr. 1371) en p. 183 (1 juli 1371).

(46) *ID.*, *ibid.*, p. 194 (5 apr. 1372).

(47) *Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256-1430*, 1° abt. (uitgeg. door *K. KOPPMANN*), Leipzig, 1875, bd. III, p. 317 (13 mrt. 1377); *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Cartulaire de l'Anc. Estaple de Bruges*, Coll. Soc. Emul. de Bruges, bd. I, Bruges, 1904, p. 283 (in 1377); *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 3, p. 70 (28 sept. 1377).

(48) *Recesse der Hansetage*, bd. II, Leipzig, 1872, p. 204 (ca. 24 juni 1379) en p. 208 (24 juni 1379).

(49) Natuurlijk blijft tijdens de periode 1350-1379 in deze zelfde bronnen ook de correspondentie van en aan de Drie Leden zonder het Vrije belangrijk. *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 1, p. 8 (13 mrt. 1347), p. 29 (14 febr. 1348), p. 47 (5 febr. 1349); tomus III, 2, p. 158 (12 juni 1369), p. 184 (10 aug. 1371). *Hansisches Urkundenbuch*, bd. III (uitg. door *K. HÖHLBAUM*), Halle, 1882-6, pp. 70, 75, 102, 170, 213, 223, 238, 239, 243, 249, 274, 278, 280, 281, 283, 284, en 354; bd. IV, pp. 7, 8, 119, 159, 168 en 240. *Recesse der Hansetage*, bd. I, Leipzig, 1870, pp. 93, 96, 155, 157, 159, 168, 173, 177, 301, 310; bd. II, pp. 71, 155, 169; bd. III, pp. 97, 99 en 320. *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Cartulaire de l'anc. estaple*, bd. I, pp. 237, 238, 240, 241, 243, 255, 258, 262, 263, 267, 268 en 270.

fase verdient immers onze bijzondere aandacht, omdat de posities dan precies veel scherper afgetekend staan, en het ongetwijfeld interessant is na te gaan welke stelling het Vrije tegenover deze uitzonderlijke omstandigheden ingenomen heeft. Algemeen werd aangenomen dat het Vierde Lid in die bewuste jaren van het toneel verdween. Met deze oppervlakkige affirmatie kunnen we ons in geen geval verzoenen. Ze dient genuanceerd in dubbel opzicht.

De Vlaamse opstand van 1379-85 is vooreerst niet als een uniforme fase te beschouwen (50). Van algemene revolutie, met gehele of gedeeltelijke uitschakeling van het grafelijk gezag, kan slechts sprake zijn tussen september 1379 en einde 1380 (51), en tussen mei en november 1382 (52). Gedurende de overige maanden (aanvang 1381 tot mei 1382, november 1382 tot einde 1385) werd de oppositie slechts gehandhaafd door het geïsoleerde Gent en een aantal handlangers, terwijl de rest van het graafschap volledig passief en door de vorst gecontroleerd was (53).

(50) Over deze opstand is geen uitgewerkte studie voorhanden. Wel een interessant artikel van R. DEMUYNCK, *De Gentse oorlog (1379-1385); oorzaken en karakter*, *HAND. MAATSCH. GESCH. EN OUDH. GENT*, n.r., bd. V, 1951, pp. 305-318. — H. VAN WERVEKE gaf een uitstekende synthese in de *Alg. Gesch. der Nederl.* (o.l.v. J. F. NIERMEYER, e.a.), bd. III, Utrecht, 1951, pp. 202-10.

(51) In september 1379 werd de opstand werkelijk volledig ontketend. Op 11 november 1380 werd een vrede gesloten en in de daaropvolgende maanden verstevigde de positie van de graaf aanzienlijk. Enkel Gent zette zonder verpozen de strijd verder (*H. VAN WERVEKE, o.c.*, p. 205).

(52) Deze revolutionnaire fase is betrekkelijk scherp af te bakenen door twee uiterst belangrijke veldslagen: de slag van het Beverhoutsveld op 3 mei 1382 (zegepraal der Vlaamse rebellen) en de slag van Westrozebeke op 27 november 1382 (succes van de Vlaamse graaf en de Franse koning). Zie hierover o.m. F. QUICKE, *Les Pays-Bas à la veille de l'unification bourguignonne*, Brux., 1948, p. 297 e.v.; H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, bd. II 3e ed., Bruxelles, 1922, pp. 211-16.

(53) We zijn ons wel bewust van de betwistbaarheid en onvolmaaktheid van deze indeling en van de feitelijke continuïteit in

Feitelijk is het Vrije in geen enkele der vier perioden van de opstand helemaal uitgeschakeld geweest. Tijdens de kalme maanden was het herhaaldelijk (54), doch niet systematisch, naar we vermoeden (55), op de parlementen aanwezig; een toestand kortom die in sterke mate herinnert aan deze van de periode 1350-1379. Doch ook in de radicaal revolutionnaire fasen, zowel tussen september 1379 - december 1380 als tussen mei en november 1382, gaf het Vrije teken van leven. Reeds vanaf de eerste weken van de opstand heeft het district met de rebellen meegeheuld, vermits het milities leverde voor een gezamenlijke troepenconcentratie met de steden nabij Oudenaarde (56). En ook tussen de slag

het geheel der gebeurtenissen. Men vatte onze termini dan ook niet in absolute zin op. Niettemin tekenen zich toch duidelijk de twee fasen af, waarin de opstand een hoogtepunt bereikte, zowel wat intensiteit als wat algemeenheid betreft.

(54) S. A. Brugge, Stadsrek. 1382, f° 33v (10 mrt. 1382, reis naar Brabant van Brugge, Ieper en het Vrije); *Chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai* (in J. J. DE SMET, *Corpus Chron. Fl.*, C.R.H., bd. III, Brux., 1858), p. 275: conferentie te Doornik, einde apr. 1382, van de *bonnes villes de Flandres, du Francq et de tout le plat pays*; TH. RYMER, o.c., toms III, pars 3, p. 153 (1 juni 1383), pp. 159-60 (12 sept. 1383), p. 160 (4 nov. 1383), p. 167 (27 mei 1384); E. VAN BRUYSSSEL, *Documents inédits concernant les relations entre la Flandre et l'Angleterre, etc.*, B.C.R.H., 3e série, t. IX, 1867, p. 530: volmacht van Richard II aan gouverneur van Kales *de assembler, traiter et parler avesques les counte de Flandres et les gentz de bones villes en Flandres, et ceux de Frye* (16 mei 1383); het Vrije treedt ook als volwaardig Vierde Lid op bij de ondertekening van de Vrede van Doornik op 18 dec. 1385 (*J. VUYLSTEKE, Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 505 en vlg.)

(55) S.A. Brugge, Stadsrek. 1382, f° 32v (15 febr. 1382); Id., f° 33v (17 mrt. 1382); Id., f° 36v (23 mrt. 1382); Id., f° 36v (16 apr. 1382); Id., f° 36v (25 apr. 1382); Rek. 1383-84, f° 119v (11 mei 1383); Id., f° 130 r (16 jan. 1384); Id., f° 130v (25 jan. 1384); in al deze vermeldingen wordt *niet* uitgedrukt wie aan de parlementen deelneemt: het Vrije kan dus zowel aan- als afwezig geweest zijn.

(56) *Recesse der Hansetage*, bd. II, p. 215 (tussen 29 sept. en 11 nov. 1379); in juni 1380 wisten zowel het Brugse Vrije (*J. DE SAINT-GENOIS, Inventaire analyt. des chartes des comtes de Flandre avant l'avènement des princes de la maison de Bourgogne*, Gand, 1843-6, p. 515, n° 1821) als Brugge (*Id.*, p. 516, n° 1822)

van het Beverhoutsveld en die van Westrozebeke, wanneer de revolutie werkelijk zegepraalt, richten zich zowel een schrijven van Franse gezanten (57) als een oorkonde van de Engelse vorst (58) tot de Drie Steden *en* het Vrije (59). Zijn dit alle zeer duidelijke en onweerlegbare symptomen van het optreden van het Vierde Lid, toch zijn we er van overtuigd dat de activiteit der Vier Leden in de radicale fasen veel minder belangrijk was dan die der Drie Leden. Talrijker sporen wijzen immers op autonome parlementen der Steden zonder het Vrije (60). Het is overigens duidelijk dat de opstand op meer dan één ogenblik de vorm heeft aangenomen van een machtsgreep naar alleenheerschappij der Drie Steden, implicierend de uitschakeling *en* van het grafelijk gezag *en* van de invloed der andere elementen in het graafschap, het Vrije inclusief. De enquête-commissie

tijdens relletjes gunstige privilegiën bij de vorst af te dwingen (op de rug van het stuk van het Vrije, p. 515, staat vermeld: *monseigneur de Flandres ottroia comme contraint par l'impression que lui firent tres grande multitude de ceulx du terroir du franc, qui vinrent a grant effroi armez en Castel dudit monseigneur de Flandres, à Bruges, et que lieralement les dis poins ne furent pas donnés ne ottroies*) die echter naderhand geschorst werden.

(57) J. KERVYN DE LETTENHOVE, *Chroniques de J. Froisart*, bd. X, Bruxelles, 1870, pp. 91-2: tekstuitgave van brief van 16 okt. 1382.

(58) TH. RYMER, *o.c.*, tomus III, pars 3, p. 143: op 7 okt. 1382.

(59) We hoeven de nauwkeurigheid en de betrouwbaarheid van de inlichtingen dezer beide diplomatische bronnen niet in twijfel te trekken; ze stammen uit op dat ogenblik niet meer tegenstrijdig denkbare politieke middens, en zijn dus stellig onderling volstrekt onafhankelijk. Het Franse document werd opgesteld te Doornik, in de onmiddellijke nabijheid van het graafschap, door personen die de politieke tribulaties in Vlaanderen uit hoofde van hun opdracht op de voet moesten volgen. De Engelse oorkonde is een blijkbaar na wederzijds overleg tussen de Engelse koninklijke kanselarij en de Vlaamse schepenbanken geredigeerde vrijgeleidebrief voor een Vlaamse delegatie naar Engeland.

(60) S. A. Brugge, Stadsrek. 1380-81, f° 52 r (8 juni 1380): *te Ursele ten parlemente jeghen die van Ghent ende van Ypre. J. VUYLSTEKE, Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 328 (op 19 aug. 1382): analoog geval. *Hansisches Urkundenbuch*, bd. IV, p. 306 (15 mei 1382). *Recesse der Hansetage*, bd. II, p. 301, 302 en 306.

in december 1379 opgericht is wel het merkwaardigst exponent van deze politieke tendens (61). In lente en zomer 1382 zijn het eveneens de steden alleen die scheidsrechterlijk optreden in een conflict tussen Ieperse wevers en volders (62), en die exclusief vermeld worden in talrijke geloofsbrieven betreffende Vlaamse delegaties naar Engeland (63).

Na de Vrede van Doornik (18 december 1385) (64) is de Vlaamse opstand definitief afgesloten en begint voor het graafschap Vlaanderen een lange periode van vrede onder het nieuwe dynastieke beleid der Bourgondische hertogen. Gelijktijdig met de aanvang van deze algemeen-politieke stabilisatie schijnt ook de inschakeling van het Vrije in de standenvertegenwoordiging vast bezegeld te zijn geworden.

Vanaf de eerste maanden van 1386, meer bepaald vanaf april 1386 (65), is het Vrije immers definitief

(61) J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent, 1376-89*, pp. 129, 441-5. De zaak moet wel als zeer sensationeel beschouwd worden zijn, vermits we ook in de verhalende bronnen er de weerklank van vernemen, hoewel deze overigens zeer karig nopens de representatieve instellingen inlichten; zie o.m. O. VAN DIXMUDE, *Merkwaardige gebeurtenissen vooral in Vlaenderen en Brabant*, uitg. J. J. LAMBIN, Ieper, 1835, p. 3. Over de commissie: J. DHONDT, *Origii.es*, pp. 46-47.

(62) P. VAN DUYSE-E. DE BUSSCHER, *Inventaire anal. des chartes de la ville de Gand*, Gand, 1867, p. 159; J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 454.

(63) TH. RYMER, *o.c.*, tomus III, pars 3, p. 143; J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 457; P. VAN DUYSE-E. DE BUSSCHER, *o.c.*, p. 160.

(64) J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent, 1376-89*, pp. 505-517: tekst van het verdrag.

(65) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. IV, Bruges, 1876, p. 314, en op deze basis ook A. GALLET-MIRY, *Les Etats de Flandre*, Gand, 1892, p. 13, en H. JOOSEN-F. QUICKE, *Geschiedenis v. Vlaand.*, bd. III, Brussel, 1938, p. 260, nemen 1392 als *terminus* van definitieve inschakeling van het Vrije aan. Men ziet niet goed in waarop deze affirmatie gesteund is, tenzij deze auteurs zich lieten verblinden door de talrijke teksten uit 1392 nopens de onderhandelingen van de Vlamingen met de Duitse Hanze, waarin het Vrije inderdaad herhaaldelijk naast de steden vermeld wordt.

en systematisch op alle parlementen aanwezig (66). Het aanvaarden van deze *terminus a quo* is echter ook weer in deze zin aanvechtbaar, dat hij gedetermineerd is door de toevallige omstandigheid dat slechts vanaf maart 1386 de rekeningen van het Vrije voorhanden zijn, de enige bronnen die ons in de XIVe eeuw expliciet en volledig nopens het Ledencollege inlichten (67). Het is bijgevolg theoretisch niet uitgesloten dat de systematische deelname reeds enkele jaren vroeger aanving, bv. vanaf november 1382 (68).

De stabilisatie van de positie van het Vrije in 1386 is een louter te constateren feit. Ze is niet het gevolg van een officiële maatregel van een of andere hogere instantie (69), waarvan we het bestaan formeel als zeer onwaarschijnlijk beschouwen (70). Een eerste spoor van een uitgesproken officiële erkenning en bevestiging van het Vrije in zijn functie van Vierde Lid dateert van

(66) Vanaf de vermelding van 1 april 1386 — A.R.A. (Alg. Rijksarchief), R.K. (Rekenkamer), Rolrekening n° 1992, zonder foliëring, *hoc dato* — verdwijnt het Vrije niet meer uit de standenvertegenwoordiging. Is de reden waarom de in vorige voetnoot geciteerde auteurs slechts tot 1392 opklommen niet het feit dat ze van het bestaan van de belangrijke rolrekening van 1386 niet op de hoogte waren?

(67) Na de oudste, een rolrekening van 1386-7 (A.R.A., R.K., Rolrek. n° 1992), vangt de reeks gewone rek. aan in 1395 (A.R.A., R.K., n° 42.522 en vlg.). Voor de ontbrekende jaren tussen 1387 en 1395 worden we uitstekend ingelicht door de Brugse en Gentse stadsrekeningen, evenals door zeer talrijke akten en brieven.

(68) In de woelige fase mei-november 1382 was het Vrije zeker nog niet vast opgenomen. Daarna is het feitelijk steeds aanwezig, telkens de bronnen ons expliciet inlichten. Het zijn een reeks door hun bondigheid al te vage posten die ons desondanks tot voorbehoud dwingen (zie voetnoot 55).

(69) H. JOOSEN-F. QUICKE in *Geschied. v. Vl.*, bd. III, p. 260, nemen aan dat Filips de Stoute officieel het Vrije bij de steden voegde. Ook F. L. GANSHOF in *Geschied. v. Vl.*, bd. II, pp. 129-30, bevestigt dit. Geen enkele van alle door ons geconsulteerde bronnen laat echter toe dit te onderschrijven.

(70) De uitspraak van J. MEYERUS, o.c., p. 288 b: *decreto Ducis creati Franconates quartum membrum Flandriarum*, heeft vermoedelijk tal van historici beïnvloed, maar bezit op zichzelf natuurlijk geen bewijskracht.

1437 (71), en niet zoals talrijke auteurs het voorstellen, van 1411 (72) of vroeger. Hertog Filips de Goede formuleert deze beslissing in 1437 naar aanleiding van een verzoek van Brugge tot afschaffing van het Vierde Lid (73). Dit Brugse maneuvr is toen niet geslaagd.

Vanaf 1386 tot de definitieve opheffing van de instellingen van het Ancien Régime in de Oostenrijkse Nederlanden, in 1794, heeft het Vrije ononderbroken zijn representatieve positie weten te behouden, op één belangrijke uitzondering na. Op 9 april 1477 werd het Vierde Lid immers radicaal afgeschaft door een *abolitie-akte* van Maria van Bourgondië (74). De beslissingen van Maximiliaan van Oostenrijk, van 18 oktober

(71) R.A. (Rijksarchief) Brugge, Fonds Br. Vrije, Cartularium n° 1 (*Roodenbouck I*), f° 34 r° — 36 v° : oorkonde van 11 febr. 1437. E. VANDEN BUSSCHE, o.c., bd. II, Bruges, 1884, p. 8, geeft een verkeerde referentie; het stuk is ook geen bevestiging van het document van 17 aug. 1411, geciteerd in de volgende voetnoot, zoals hij beweert.

(72) A. GALLET-MIRY, o.c., p. 13, L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, IV, p. 316, en E. VANDEN BUSSCHE, o.c., dl. I, p. 112, beweren ten onrechte dat het Vrije op 17 aug. 1411 een officiële bevestiging ontving van zijn prerogatieven als Vierde Lid. In feite is in bewuste oorkonde (uitg. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes du pays et comté de Flandre, Cout. du Franc de Bruges*, bd. II, Bruxelles, 1879, pp. 169-70) niet het minste spoor daarvan te vinden. Het betreft een scheidsrechterlijke uitspraak in een geschil tussen Brugge en het Vrije nopens de organisatie van de militie der kleine steden.

(73) R.A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Cart. n° 1, f° 35 v° : *wij, ghemerct dat de voorseide van den Vrijen hebben gheweest openbaerlike in paisivelre possessie ende saisine van zo langhen tide, dat gheene ghedinckenesse en es van der contrarie, van te wesene Vierde Led van onsen vornoomt lande van Vlaendren, hebben oec gheordeneert ende ordeneren bi desen jeghenwordighen lettren dat de zelve van den Vrijen blijven zullen in de zelve possessie van Vierden Lede ende communicuieren metten voorseiden van Brugge ende den anderen tween Leden, also zij ghedaen hebben hier tevoren.*

(74) S. A. Brugge, Charter n° 1153 (9 apr. 1477) : *wij tvoorseeide land van den Vrijen van nu voortan voor gheen Let van Vlaenderen houden en willen, maar tvoorseeide Vierde Let van den Vrijen abolieren ende te nyenten doen* (Uitg. : *Versaemeling van eenige oude wetten ende privilegiën van de stad Brugge*, Brugge, 1787,

1485 (75) en van 18 januari 1490 (76), herstelden het echter in zijn oude prerogatieven, die het voortaan drie eeuwen lang onaangetast kon handhaven.

De vraag waarom het Vrije Lid geworden is, wie het initiatief nam tot de opname, wat zijn rol en betekenis geweest is op de parlementen, intrigeert de historici sinds eeuwen. Een uiteenzetting, althans in embryonaire vorm, is inderdaad reeds te vinden bij de XVIe eeuwse auteurs Jean d'Oudegherst (77) en Ph. Wielant (78), die deze mythe met politieke bedoelingen in het leven hebben geroepen (79). Geparafraseerd door talrijke kroniekschrijvers der XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuw, werd ze, op basis van wetenschappelijk onderzoek, opnieuw naar voren gebracht door L. Gilliodts-van Severen (80) en L. Vanderkindere (81). De versie van H.

p. 110; eveneens in *P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE*, o.c., bd. I, pp. 103-6, met als datum 11 april). Deze maatregel was aangekondigd in de hernieuwing der Brugse privileges door Maria van Bourgondië (*L. GILLIODTS-VAN SEVEREN*, *Inv. de Bruges*, bd. VI, Brugge, 1876, p. 140, punt 13, van charter n° 1152). Zie verder: *H. PIRENNE*, *Histoire de Belgique*, bd. III, 3e ed., Bruxelles, 1923, p. 15; *J. KERVYN DE LETTENHOVE*, *Histoire de Flandre*, bd. V, Bruxelles, 1850, pp. 257-8. Mej. M.-L. De Blauwere (Univ. Gent), die een licentiaatsverhandeling leverde over dit probleem, was zo vriendelijk ons mede te delen dat in de rekeningen van het Vrije na 20 febr. 1477 geen sprake meer is van Vier-Ledenvergaderingen.

(75) *E. VANDEN BUSSCHE*, o.c., bd. I, p. 203 (n° 550).

(76) R. A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Charter n° 506 (18 jan. 1490): *reintegre, restitue et restably le terroir du Franc en Quatriesme Membre du pays et conté de Flandres*, in uitvoering van een brief van Maximiliaan van 4 jan. 1490 (Id., n° 504).

(77) *J. D'OUDEGHERST*, *Comment et depuis quand le Franco est devenu ung des quatre membres de Flandres*, in: *F. PRIEM*, *Précis anal. des doc. de la Fl. occ. à Br.*, 2° serie, bd. IV, Bruges, 1846, pp. 258-60.

(78) *PH. WIELANT*, o.c., p. 241.

(79) Over het ontstaan van deze mythe zullen we eerlang een bijdrage publiceren in de *Revue du Nord* (Lille).

(80) *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN*, *Inv. de Bruges*, bd. IV, pp. 295, 301-2 en 315.

(81) *L. VANDERKINDERE*, *Le siècle des Artevelde*, Bruxelles, 1907, 2e ed., pp. 229-30.

Pirenne (82) werd tenslotte klassiek en als *opinio communis eruditorum* overgenomen in alle publicaties op het terrein der laatmiddeleeuwse politieke en institutionele geschiedenis.

De door deze geleerden geformuleerde en traditioneel geworden theorie is als volgt samen te vatten (83). Het Brugse Vrije is op initiatief en door een beslissing van Lodewijk van Male, ca. 1350, als vierde college bij de drie goede steden gevoegd, met het doel op de parlementen een wapen voor de graaf te vormen, dat de hegemonie en het monopolie van de Steden zou kortwieken. Het Vrije was daartoe in staat daar men meent te mogen aannemen dat de beslissingen op de vergaderingen der Leden met eenparigheid van stemmen dienden genomen te worden: zich eenvoudig onthouden of tegenstemmen was bijgevolg een afdoend obstructiemiddel. De vorst liet zijn keus vallen op het Vrije, in plaats van op één of meer der vele kleine steden van het graafschap, er op speculerend dat de betrekkingen op de parlementen tussen een zuiver plattelandsdistrict en de Drie Steden, met hun uitgesproken commerciële belangstelling, niet bijster harmonisch zouden zijn, en dat de essentieel verschillende geaardheid van beide partijen een constante bron van tweedracht zou vormen. Deze economische tegenstelling werd nog versterkt door een sociale oppositie: het Vrije werd bestuurd door een college van ridders, grondeigenaars met louter agrarische belangen, die bovendien ook personaliter met de vorst op goede voet stonden (84). Lodewijk van Male gaf de voorkeur

(82) H. PIRENNE, *Hist. de Belg.*, bd. II, pp. 202-3.

(83) J. DHONDT, *Origines*, pp. 44-45, geeft de volledigste en recentste *status quaestionis*.

(84) PH. WIELANT, *o.c.*, p. 241: de meeste schepenen van het Vrije waren edelen en de hertog wilde hen per se in contact met de Leden brengen *pour de tant mieulx adrescher les affaires*. P. D'OUDEGHERST, *o.c.*, pp. 275-6, zegt het nog explicieter: *durant la susdicte trefve (1347), ledict Conte Louys retourna en Flandre,*

aan het Vrije boven de andere kasselrijen, wegens het veel hogere quotum van dit gebied in de repartitielijst van het Transport, en de voortdurende conflicten tussen Brugge en het Vrije, die de discordantie op de parlementen nog geaccentueerd moeten hebben (85). Het verdwijnen van het Vrije bij elke uitschakeling van de vorstelijke macht, o.m. tijdens de opstand van 1379-85 en in 1477, was voor de stelling een afdoende proef op de som (86).

Bovenstaande theorie is niet enkel na detailonderzoek aanvechtbaar gebleken. Wantrouwen was onzes inziens *a priori* gewettigd, daar de stelling niet gesteund is op een kritisch gebruik der gelijktijdige bronnen. De meeste punten, inz. betreffende het initiatief van Lodewijk van Male, de onenigheid op de parlementen, de procedure der stemmingen, zijn hypothesen, door geen enkele tekst gefundeerd. Het geheel vormde een logische constructie. Doch logica blijft nog steeds een slechts met veel risico en met veel omzichtigheid door historici te hanteren werktuig.

Wat was in werkelijkheid de stellingname van het Vrije op de parlementen en hoe was, meer in het bijzonder, de onderlinge verhouding tussen de Vier Leden?

Is hoger opklimmen dan 1384 uitgesloten wegens het volstreekte stilzwijgen terzake van de bestaande documentatie voordien, voor de regering van Filips de Stoute

pour reduire les subjects a son obeissance et volonte: pour a quoy parvenir il trouva practique d'attirer a soy aucuns nobles du Franc et de Bruges. J. D'OUDEGHERST, o.c., p. 258: il (Lod. v. Male) vint en son dit pays de Flandres, se trouvant bien et entierement servy des nobles du Francq. F. QUICKE, in Gesch. v. Vl., dl. III, Brussel, 1938, p. 275: de meeste schepenen waren edelen en van de grootsten van het land.

(85) J. MEYERUS, o.c., p. 288/b: *idque invita reclamanteque Brugensium civitate. L. VANDERKINDERE, o.c., p. 229.*

(86) J. DE SMET, *Het bestuur van het graafschap Vlaanderen. Het Brugse Vrije, de Feodaliteit, de Adel*, Brugge, 1941, 2e ed., p. 4.

kunnen we des te absoluter affirmaties formuleren. De onenigheid tussen het Vrije en de Drie Steden, die men postuleerde, is een loutere hersenschim (87). Ze hebben integendeel steeds een stevig eenheidsblok gevormd. Het is niemand minder dan hertog Filips de Stoute zelf, in een persoonlijk schrijven aan zijn kanselier, de bisschop van Atrecht, die van dit politiek fenomeen een zeer treffende en belangwekkende kenschetsing bezorgt, waar hij getuigt van de Vier Leden *qu'ilz sont comme alliez ensemble et d'une volenté* (88).

Hoe gegrond en reëel de vorstelijke vaststelling was, is ons vooral duidelijk geworden na een nauwgezet onderzoek van de Handelingen der Leden. Op de 737 parlementen, die tussen 1384 en 1405 in Vlaanderen plaats vonden, heeft het Vrije geen enkele maal oppositie gevormd tegen zijn collega's in het voordeel van het staatshoofd (89). Telkens een stemming de keus liet tussen het standpunt der Leden en dat van de vorst, bleef het Vrije onverzettelijk solidair met de Steden (90). Nooit krijgen we overigens de indruk dat het Vierde Lid op de vergaderingen door de anderen als een indringer beschouwd werd. Het Vrije heeft zelfs intens geijverd om de normale activiteit der Leden, en hun eensgezinde samenwerking, in alle omstandighe-

(87) We komen hierop uitvoerig terug in ons eerlang te verschijnen werk over de Staten en Leden van Vlaanderen.

(88) A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 840 : *sine dato* (24 juli 1399).

(89) W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1384-1405)* 4°-reeks der KON. COMMISSIE VOOR GESCH., Brussel, 1959, *passim*.

(90) A.R.A., R.K., n° 42.526, f° 33v-34r : tijdens het conflict tussen Gent en de soeverein-baljuw Jacob van Lichtervelde in 1402, weigeren Brugge, Ieper en het Vrije, door de hertog geconvoceerd nopens geldkwesties, samen te komen zonder Gent (*omme de heren van den Rade te ghevene te kenne dat de III Leden zonder tVierde in de materie van der munte niet terden wilden*).

den te vrijwaren (91). Van obstructie geen spoor, doch wel symptomen van een volstreekte integratie in de standenvertegenwoordiging. Het optreden van het Vrije wijst immers op een sterke, loyale gehechtheid aan de „instelling” als dusdanig, aan haar werking en bestaan : in tegenstelling met Gent en Ieper, was het aanwezig met een voorbeeldige stiptheid, waarop het slechts in twee gevallen uitzondering gemaakt heeft (92).

Wanneer zich op de parlementen moeilijkheden voordoen, die het schorsen of uitstellen der zittingen voor gevolg hebben, ligt de oorzaak doorgaans bij Gent (93), zelden bij het Vrije (94). De enige „allianties” waren die van de „zwakken” (Ieper, het Vrije) contra de „sterken” (Brugge, Gent).

Is de verhouding tussen staatshoofd en Leden vaak gekenmerkt geweest door intense belangconflicten, dan was er op bepaalde terreinen, inzonderheid het economische en het bestuurlijke, toch plaats voor hechte collaboratie. Zoals de Steden, en met de Steden, heeft het Vrije dus beurtelings met de vorst overhoop gelegen of samengewerkt. Een aparte politiek, indruisend tegen de andere Leden, heeft het echter niet gevoerd.

(91) Id., n° 42.526, f° 30r en v. (3 dec. 1402) : het Brugse Vrije ziet af van een ingebracht bezwaar tot samenwerking, *omme te scuvene splitinghe* (W. PREVENIER, o.c., p. 245, r. 24-25).

(92) S. A. Brugge, Stadsrek. 1386-87, f° 99r (reis naar Aken); Id., Rek. 1390-91, f° 96r. (reis naar Lübeck).

(93) Kon. Bibl., Hs. Cab., Coll. Merghelynck, n° 32, II, p. 185 (Ieperse rek.) : *om de cause dat die van Ghent niet wilden helpen achtervolghen...* Dergelijke mistevreden uitlatingen over de Gentse houding zijn zeer courant.

(94) Slechts eenmaal opperde het Vrije bezwaren tegen een beslissing der andere Leden en verzette het zich om financiële redenen tegen een ontworpen reis naar Schotland. Het legde zich evenwel spoedig neer bij het standpunt der Steden, om de eendracht niet in gevaar te brengen (A.R.A., R.K., n° 42.526, f° 30r. en v.; op 3 dec. 1402).

De regeringen van Jan zonder Vrees (95) en Filips de Goede (96) hebben aan het hierboven geschetste beeld weinig of geen verandering gebracht. Ook onder de Habsburgse dynastie, zoals blijkt uit de correspondentie van Maximiliaan van Oostenrijk (97) en van kardinaal de Granvelle (98), zijn de hoofdtrekken gebleven: gemeenschappelijke actie van Ieper en het Vrije, of individuele oppositie van Gent tegen de drie anderen. Op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw openen zich nieuwe mogelijkheden wegens het opnemen in de Staten van de clerus naast de Vier Leden: meer dan eens vormde het Vrije voortaan blok met de clerus tegen de Drie Steden (99), zonder evenwel zijn traditioneel bondgenootschap met Ieper volledig prijs te geven (100). In de XVIIIe eeuw geeft het nog steeds blijk van solidariteit met de Leden, nu de

(95) Op basis van de niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling van MEVR. M. VAN DESSEL-WARTEL over de Staten van Vlaanderen onder Jan zonder Vrees (Univ. Gent 1953). We danken haar ten zeerste voor deze belangrijke inlichting.

(96) Althans tijdens het eerste gedeelte van diens regering (tot 1427). Dit gegeven werd ons bereidwillig verstrekt door Mej. N. Stasino, die de Staten van Vlaanderen behandelde in de periode 1410-1427 (onuitgeg. proefschrift Univ. Gent 1957).

(97) L. P. GACHARD, *Lettres inédites de Maximilien, etc.*, BULL. DE LA COMM. ROY. D'HIST., 2e serie, bd. 3, 1852, p. 247: ...vous deffendons... tenir... aucune communication ou assemblée avec lesdits de Gand et de Bruges (brief van Maximiliaan van Oostenrijk en Filips van Kleef aan de magistraat van Ieper en het Vrije; Mechelen, 27 aug. 1490).

(98) C. PIOT, *Correspondance du Cardinal de Granvelle (1565-1583)*, bd. VII, C.R.H., 4e, Bruxelles, 1889, p. 49 (n° XVII): (*Ceulx de Bruges, du Franco, d'Ypres*) s'opposent à ceulx de Gand et se séparent d'eulx, ne veuillantz contribuer... (i.v.m. het sluiten van een anti-Spaans verdrag).

(99) K. MADDENS, *De financiële organisatie der Staten van Vlaanderen (1588-1621)*, Onuitgeg. Licent. verhand. der Kath. Univ. te Leuven (1957), p. 133 (i.v.m. adviezen over nieuwe lasten). We danken de heer Maddens hartelijk voor de vriendelijke toelating tot inzage van zijn proefschrift.

(100) K. MADDENS, o.c., pp. 172 en 280 (i.v.m. besprekingen over beden).

principalen genoemd (101), hoewel het echter ook vaak gemene zaak maakt met de andere plattelandsdistricten tegen de Leden in (102). We beseffen dat de enkele bovenstaande gegevens ons slechts een eerste, sterk geschematiseerde indruk bezorgen van de politieke stellingname van het Vrije na de XVe eeuw, hetgeen absoluut zou moeten uitgewerkt worden.

Het optreden van het Vrije op de parlementen is natuurlijk slechts een deel van de totale politieke activiteit van het district. Laten we ter vervollediging van de voorgaande bevindingen nu ook dit tweede aspect van naderbij bestuderen en nagaan of het al dan niet in de lijn ligt van het eerste.

Men heeft onzes inziens tot nog toe al te zeer uit het oog verloren dat het Brugse Vrije, hoe vanzelfsprekend het ook klinke, een Vlaamse kasselrij is. Duidelijker: dat het een volstrekt integrerend deel is van het graafschap Vlaanderen, een normale kasselrij, waarvan de politieke tendenz en belangensfeer niet essentieel afwijken van die der rest van de bevolking. Een aparte entiteit, een onsolidair element dat als een soort handlanger of vertrouweling gemene zaak maakte met het staatshoofd, is het nooit geweest in de XIVe eeuw.

In normale vredesomstandigheden heeft het Vrije zich precies op dezelfde wijze gedragen als de andere kasselrijen en steden. Heeft het zeer intens, vooral dan in het kader der parlementen, met de vorst samengewerkt, inzonderheid op economisch en administratief terrein, dan is het er anderzijds ook nooit voor teruggekeerd om zich, zoals de Steden, tegen het vorstelijk standpunt schrap te zetten, indien zijn belangen be-

(101 P. LENDERS, *De politieke crisis in Vlaanderen, omstreeks het midden der 18^e eeuw*, Brussel, 1956, Verhand. Kon. Vl. Acad. Wet., Lett. en Sch. K. van België, p. 67.

(102) *ID.*, o.c., pp. 32, 54 (n. 1), 56 (n. 3).

dreigt of de traditioneel verworven voorrechten aangetaast werden. Het toepassen van de ces van wet werd door zijn schepenbank bij herhaling als een afdoend verweermiddel aangewend (103). Anderzijds werd het Vrije ook volledig behandeld zoals het overige deel der bevolking. De vorst heeft het district nooit speciaal, buiten het normale, begunsitgd; in elk geval niet in aanzienlijker mate dan de anderen (104). In 1407 verkreeg het inderdaad van Jan zonder Vrees het sinds lang begeerde, en heftig door Brugge bekampte, privilege tot vrije lakenproductie in het gebied (105). Doch de min of meer goede betrekkingen tussen de vorst en de verschillende fracties der bevolking waren steeds zeer mobiel en opportunistisch. Bij herhaling zijn de XIVe eeuwse graven ook harnekkig ten nadele van het Vrije opgetreden. In 1330 verving Lodewijk van Nevers de aloude keure door hetgeen weldra als het „slechte privilege” bekend stond (106). Talrijke sporen wijzen er op dat de magistraat het vaak hard te verduren kreeg vanwege de baljuws en andere vorstelijke officieren (107), terwijl een belangrijke centraliserende maatregel uit het regeringsbeleid van Filips de Stoute precies het ingrijpen was, in sterk beperkende zin, in de juridionele bevoegdheid van de schepenbank van het

(103) A.R.A., R.K., n° 42.528, f° 24r. (14 febr. 1405) : Het Vrije past samen met de Steden de ces van wet toe, en laakt bovendien openlijk de politiek van Margareta van Male.

(104) Een zelfde gelijkschakeling constateren we overigens ook in de betrekkingen met Filips de Schone. De koning van Frankrijk, begunstigt in 1310 het Vrije inzake de betaling van zijn schulden (*F. FUNCK-BRENTANO, Les origines*, p. 563), doch past dezelfde politiek toe tegenover Ieper, Brugge en Dowai tussen 1309 en 1311 (*ID.*, pp. 561-3).

(105) A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 676.

(106) *H. PIRENNE, Le soulèvement*, p. XXXI, n. 4; *E. VAN DEN BUSSCHE, o.c.*, bd. II, p. 4, n° 13 (10 juli 1330).

(107) A.R.A., R.K., n° 14.541 (baljuwsrek. 1394), f° 229 r. : herinnert aan het herhaalde optreden *par monseigneur le souverain bailli a l'encontre des bourgmaistres et eschevins du terroir du Franc*.

Vrije (108). Er schijnt integendeel wel een intense politieke affiniteit tussen de hertog en de stad Brugge bestaan te hebben (109). Ook dat is louter opportunisme, en er is geen sprake van een echte handlanger.

De XVe eeuw is echter in Vlaanderen een eeuw geweest van bijna ononderbroken politieke beroeringen en revoluties. Deze hadden telkens voor doel de strevingen van bepaalde fracties in het graafschap i.p.v. langs de normale weg, op illegale wijze te realiseren. In vele gevallen waren dit de belangen van de zeer autoritair voelende goede steden, die een politiek monopolie nastreefden, met uitschakeling en van het vorstelijk gezag, en van de invloed der andere steden en kasselrijen, terwijl het graafschap uiteen zou vallen in drie kwartieren, elk onder één der drie hoofdsteden (110). Hoe sterk deze tendenz ook was, toch was ze niet de enige. Ook de Vlaamse landbouwgemeenschappen en kleine steden hebben meer dan eens getracht, al of niet in samenwerking met de Drie Leden, via revolutie hun belangen te dienen. De XVe eeuw herleiden tot één groot conflict tussen de centrale macht en de clan der Drie Steden, waarbij de andere bevolkingselementen als een min of meer onbetekenende massa ter zijde gela-

(108) A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 673 (6 maart 1394) : vorstelijke ordonnantie waardoor o.m. het monopolie van jurisdictie over de vrijlaten afgeschaft wordt, het gebruik van de ces van wet beperkt en de hertogelijke ambtenaren tegenover de magistraat van het Vrije immuun worden.

(109) Zie de vele leningen van de stad aan de vorst : Bibl. Nat. (Parijs), Mss., Coll. Bourgogne, n° 26, f° 105 r. (lening van 3.000 nobels door de stad). Andere leningen : A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 569 (22 sept. 1401); Id., n° 561 (22 mrt. 1395); L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. III, Brugge, 1875, pp. 277-80, 295, 345, 350, 443, 452. A.D.N. (Rijsel), B. 1276, Trésor des Chartes, n° 13.173 : belastingsrepartitie van 1394 : Gent betaalde toen 902 1/2 nobels te weinig, Ieper 279 1/2 en het Vrije 1050 1/4 nobels (+ 90 sol. par.) te weinig. Brugge daarentegen stort 2.847 1/2 nobels te veel, en compenseert dus ruimschoots het tekort der drie anderen samen.

(110) J. DHONDT, *Origines*, pp. 30-31.

ten werden, zou een zeer verminkt beeld der werkelijkheid geven. Ook het Vrije stond niet los van de troebelen van de tijd. Het is in het kader van ons betoog duidelijk van het grootste belang in detail na te gaan welk standpunt het precies ingenomen heeft tegenover die opeenvolgende opstanden.

Tijdens de langdurige troebelen die het einde der regering van Gwijde van Dampierre en het begin van deze van Robrecht van Bethune kenmerken, is de politieke positie van het Vrije alles behalve consequent geweest. In 1297 verbiedt Filips de Schone, met het doel Brugge gunstig te stemmen, de bewoners van het district de residentie van hun schepenbank buiten Brugge te verleggen (111); in 1300 staat Brugge nog steeds aan de zijde van de Franse vorst en wordt het aangevallen door militie van het Vrije, dat ruggespraak houdt met de Vlaamse graaf (112). In 1309 keren de rollen echter om: Filips verleent genade aan het gehele graafschap en o.m. algemeen uitstel om de vestingen af te breken, doch maakt uitdrukkelijk uitzondering voor Brugge (113), terwijl hij nu met het Vrije op goede voet tracht te komen (114). Een duidelijke lijn valt dus niet te trekken en alles berust op berekeningen gebaseerd op zeer tijdelijke en wisselvallige toestanden en belangen.

In 1322 tekent zich een belangrijke koerswijziging af in de politiek der Vlaamse graven, door de opvolging van Lodewijk van Nevers, die van meet af aan geen ge-

(111) R. A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Charter n° 89 (18 okt. 1297); F. FUNCK-BRENTANO, *Les Origines*, p. 314, nota 1.

(112) F. FUNCK-BRENTANO, *o.c.*, pp. 334-5: tijdens het verblijf van de Franse koning te Brugge (vanaf 16 jan. 1300), vernielen de militie van het Vrije, in overleg met de graaf, de Brugse bezittingen, waarna het tot heftig handgemeen komt.

(113) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, pp. 133-138 (10 mei 1309).

(114) F. FUNCK-BRENTANO, *Les Origines*, p. 552, nota 2 en 3.

heim maakt van zijn pro-Franse sympathieën (115). In het conflict, dat zeer spoedig ontvlamt, kiest het Vrije aanstonds de partij der Steden (116). Vanaf het einde van 1323 wordt het zelfs de kern van een beweging, die meer bepaald de vorm van een boerenopstand aanneemt, en voornamelijk in het Vlaamse kustgebied succes had (117). De actie van het Vrije was radicaal anti-grafelijk (118). De vorst van zijn kant aarzelt niet de bewoners te bestempelen als zijn *anemis du Franc* (119), en verzoekt in 1325 Robrecht van Cassel hardhandig in te grijpen tegen deze opstandige elementen (120). Het Vrije voerde zijn oppositie, vooral dan de militaire operaties, in nauwe samenwerking met Brugge

(115) H. VAN WERVEKE, in *Alg. Gesch. der Nederl.* (o.l.v. J. F. NIERMEYER, e.a.), bd. III, Utrecht, 1951, p. 27.

(116) Het Vrije sluit op 30 sept. 1322 een politieke alliantie met Gent en Brugge, tegen de vorst gericht (*L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Inv. de Bruges*, bd. I, p. 335, n° 285).

(117) Vanaf begin november 1323 breken de troebelen los in het Vrije en andere kustgebieden (*J. VUYLSTEKE, Gentsche Stads- en Baljuwsrek. 1280-1336*, Gent, 1900, p. 340). Zelfs na het officiële einde van de opstand (1328) blijven opflakkingen in het Vrije voorkomen; zie H. PIRENNE, *Le soulèvement*, p. XXXIII (febr. 1329). Het Vrije nam ook deel aan de slag van Cassel (1328): J. J. CARLIER, *Robert de Cassel, ANN. COMITE FLAM. DE FRANCE*, bd. X, 1868-9, p. 177.

(118) J. J. CARLIER, *o.c.*, p. 171: het Vrije verjaagt de grafelijke officieren en ontvangers; H. PIRENNE, *Le soulèvement*, p. 181 (appendice n° 5): *als van den occoysoene van der moite ende van der roeringhen die ghesyn heeft int Vrije in de contrarie van min here van Vlaendren* (ca. 1325).

(119) G. DES MAREZ-E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, C.R.H., 4°, Bruxelles, 1913, bd. II, p. 448, r. 16-9: *a 40 arcbaestriers qui furent bailliét à monsigneur de Flandres pour aleir à Ghisteltes encontre ses anemis du Franc* (tussen 21 okt. 1324 en 4 mei 1325).

(120) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 369: *comme chil du Franc de Bruges, Colin Zannekin et autre leur aidant et aliët ont fait et font encore plusieurs rebellions, violenses et outrages en no paijs de Flandres, et se sont de tout en tout désobéi à nous... nous vous* (Robrecht v. Cassel) *réquérons... que vous... faites punir, grever et contraindre les devantdis chaus du Franc de Bruges* (brief van Lod. van Nevers op 21 jan. 1325). Zie ook: *Id.*, pp. 374-8.

(121) en met de kleine steden binnen het district (122). Het college der Drie Steden als dusdanig heeft zich tijdens deze opstand weinig of niet doen gelden; wel hebben ze in 1324 een commissie samengesteld, doch deze stond helemaal niet onwelwillend tegenover de opstandige boeren (123).

De rebellie onder Jacob van Artevelde, en zijn naverking tot ca. 1350, was essentieel een dominatie-poging van de Drie Steden (124). Niettemin zien we het Vrije in mei 1340 deelnemen aan troepenmaneuvers, samen met Gent en andere revolutionairen (125), en in augustus 1348 militair optreden met de Drie Steden tegen de vorst bij het beleg van Aalst (126). De langste tijd, en vooral tijdens de eerste jaren, was het evenwel volkomen passief gebleven (127). Dit afwachtend neutralisme was een logische stellingname: in 1335 stonden geen rurale belangen op het spel, zoals in 1323, en met de kwartier-idee die Artevelde resoluut wou doordrijven kon het Vrije zich bezwaarlijk verzoenen.

(121) J. VIARD, *La Guerre de Flandres (1328)*, BIBL. DE L'EC. DES CHARTES, bd. LXXXIII, 1922, p. 368: in 1328 rukt een leger, met milities van Brugge en het Vrije, naar Doornik op.

(122) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 386; A. FAYEN, o.c., bd. II, 1° partie, Rome, Brux., Paris, 1909, p. 111 (n° 1938).

(123) F.W.N. HUGENHOLTZ, *Drie boerenopstanden uit de veertiende eeuw*, Haarlem, 1949, p. 26: commissie van 28 apr. 1324, waarin o.m. Willem De Deken het standpunt der boeren verdedigde.

(124) H. VAN WERVEKE, *Jacques van Artevelde*, Coll. Notre Passé, Bruxelles, 1942, pp. 80-85; P. ROGGHE, *Gemeente ende Vrient, Nationale omwentelingen in de XIVe eeuw*, HAND. SOC. D'EMUL. TE BRUGGE, bd. LXXXIX, 1952, p. 114: na de vlucht van de graaf in 1347 bestuurden de Steden alleen het land.

(125) H.S. LUCAS, *The Low Countries and the Hundred Years' War (1326-1347)*, Ann Arbor, 1929, p. 391.

(126) J. VUYLSTEKE, *De Goede Disendach*, HAND. GESCH. OUDH. KRING GENT, bd. I (1894-5), pp. 16-19; P. ROGGHE, o.c., p. 116.

(127) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes Franc de Br.*, bd. II, pp. 106-7: bevestiging der privileges van het Vrije op 25 apr. 1338 wegens gehoorzaamheid sedert onderwerping.

Of het nu door de steden geweerd was, of spontaan van samenwerking afgezien had, een feit is dat het Vrije niet zover kon en wou gaan als de Steden, en slechts sporadisch en mits voorbehoud aan de strijd heeft deelgenomen.

Tijdens de troebelen van 1359-61 toonde het Vrije zich, zoals Gent en Brugge, weerspannig tegenover de vorst (128). In de grote Gentse opstand van 1379-85 (129) wisselen passiviteit en tijdelijke samenwerking met de Steden, zelfs in de radicale fasen, met elkaar af.

Wat echter telkens zeer duidelijk blijkt is dat het Vrije zich niet neutraal houdt wegens zijn pro-vorstelijke opinie, doch omdat het eenvoudig niet past in het kader van het monopoliestreven der Steden, waartoe de revolutie in sommige fasen uitgegroeid is, zoals ook de andere kasselrijen en kleine steden ongewenst zijn. De gereserveerde houding van het Vrije heeft ook nog een andere basis, nl. het feit dat de zin voor legaliteit er sterker ontwikkeld was dan in de steden (130). Houdt dit verband met de tegenstelling tussen de steeds vroeger geëmancipeerde sociale structuur der steden en het uiteraard conservatievere platteland? (131) Het Vrije voerde even sterk als de Steden, en solidair met de Steden, oppositie tegen de vorst, zolang de wettelijkheid niet overschreden wordt. Herhaaldelijk past het de, voor de graaf zo nadelige, ces van wet toe; dit is echter geen daad van opstandigheid, doch een wettelijke represaillemaatregel tegen misbruiken van het staatshoofd of zijn

(128) P. ROGGHE, *o.c.*, p. 133, nota 75.

(129) Over de monopolie-idee zie H. PIRENNE, *Chronique rimée des troubles de Flandre en 1379-80*, Gand, 1902, vv. 769 en vlg. Voor samenwerking tussen het Vrije en de Steden, zie hoger voetnoten 54, 56 tot 59.

(130) We danken van harte Prof. Mr. E. I. Strubbe die ons deze interpretatie inspireerde.

(131) Op het platteland was er ook niet die steeds woelige kern van een nijverheidsproletariaat, die niet zelden aan de basis lag van sociale en politieke troebelen.

ambtenaren (132). Telkens het echter tot een radicale revolutie komt, zien we het Vrije zich na korte tijd terugtrekken achter het veilige scherm der neutraliteit. Er zijn uitzonderingen geweest: in geen enkele opstand is het volstrekt passief gebleven; in 1323-28 was het zelfs bepaald agressief contra het centrale gezag. Maar toch voelen we steeds de aanwezigheid van een rem, die het doet terugschrikken voor elk „anarchistisch” avontuur van de machtsbewuste goede Steden, en die zijn oorsprong vindt in scrupules om de weg der legaliteit te buiten te gaan of afbreuk te doen aan het bestaande instellingenkader (133).

Samenvattend kunnen we de politiek van het Brugse Vrije in de XIVe eeuw kenschetsen als een soepel opportunisme. Van een voortdurend en consequent samengaan met de vorst, zoals de traditionele theorie beweerde, of met de Steden, zoals men uit zijn rol op de parlementen zou kunnen afleiden, is nooit sprake geweest. Zijn bevolking en zijn leiders hebben niet gearzeld absoluut en radicaal revolutionnair op te treden tegen de vorst in 1323-28, omdat toen zijn vitale, sociaal-economische belangen in het gedrang gekomen waren. Het heeft zich meer gereserveerd aangesteld, wanneer dit niet het geval was.

Rekening houdend met de resultaten van de voor-

(132) E. I. STRUBBE, *Gedingvoering voor het leenhof te Ieper in de vijftiende eeuw*, HAND. KON. COMM. UITG. OUDE WETTEN EN VERORD. V. BELG., bd. XIX, 1956, pp. 101-2, 108-22; A. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, *Cès de Loi du Franc de Bruges au XVe siècle. Refus de rendre justice par le magistrat*, ANN. SOC. D'EMUL. BRUGES, bd. LXVI, 1923, pp. 114-146.

(133) Revelerend in dit opzicht is, in het verzoek van Brugge aan het Vrije in 1322 tot politieke samenwerking, volgende zin, die duidelijk tracht het loyale gevoel van het Vrije te sussen: *Ende weit ooc, heren, dat onse meninghe ni en es myns heren recht, sine ierleichede of sinen staet in einich point te verminderne...* (TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, pp. 351-2).

gaande „opinie-peilingen” in het XIVE eeuwse Vrije, kunnen we besluiten dat het Vrije noch in de standen-vertegenwoordiging, noch in zijn algemene politiek, de hem toegeschreven rol van vorstelijke bondgenoot heeft gespeeld (134). Om deze hypothese het overwegen waard te maken, had men toch ten minste enige blijken van wederzijdse sympathie en begunstiging moeten kunnen waarnemen. Dit is echter nergens het geval. Ook het vaak aangewende argument van de gunstige persoonlijke relaties tussen de vorst en bepaalde schepenen, inzonderheid dan edelen, van het Vrije, houdt geen steek. Deze individuele connecties hebben stellig bestaan, doch slechts in even sterke mate als in Gent, Brugge en de andere steden en districten van het graafschap. Steeds hebben de vorsten er zorg voor gedragen in alle milieu's over vertrouwelingen te beschikken. Het is volstrekt onverantwoord uit deze particuliere gevallen algemene conclusies te willen trekken.

Waarom zou het Vrije trouwens de rol van vorstelike bondgenoot gespeeld hebben? Welk heil kon het van een dergelijke politiek verwachten? Men mag niet uit het oog verliezen dat de belangen van het Vrije, als integraal bestanddeel van het graafschap, bijna volkomen samenvielen met die van de rest van de bevolking, maar daarentegen op praktisch alle gebieden diametraal tegengesteld waren aan die van de vorst (135). En waar dan toch convergentie bleek te bestaan, inz. voor vele economische en ook bepaalde bestuurlijke kwesties,

(134) Typisch is trouwens dat de term Vier Leden in de officiële bescheiden der overheidsinstanties slechts opduikt (A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 2.212; op 4 aug. 1397), nadat hij reeds enkele jaren door de Ieperse magistraat aangewend werd (Kon. Bibl., Hs. Cab., Coll. Merghelynck, n° 32, II, p. 178).

(135) Het spreekt bv. van zelf dat het Vrije, evenzeer als de Steden, steeds naar een zo laag mogelijk belastingsquotum streefde. Het is ook duidelijk dat elke centralisatiepoging van de vorst in een zelfde mate voor het Vrije als de andere Leden nadelig was.

gold die overeenstemming evenzeer voor de anderen als voor het Vrije.

Zelfs indien het Vrije had willen fungeren als wapen van de graaf op de parlementen, zou dit toch onmogelijk geweest zijn. Een obstructierol kon het niet spelen, vermits noch tegenstemmen, noch zich onthouden door een der deelnemers enige invloed had op de beslissingen der Leden. In tegenstelling met wat traditioneel aangenomen wordt (136), was immers op de parlementen het principieel der eenparigheid bij de stemmingen niet van kracht (137). De unanimiteit was voor de Leden geen *conditio sine qua non*, doch werd enkel als wenselijk aangeprezen (138), omdat een homogeen eenheidsfront absoluut vereist was om de vooraanstaande positie der Vier Leden tegenover de vorst en de bevolking te kunnen handhaven.

De talrijke symptomen van solidariteit onder de Vier Leden mogen ons niet blind maken voor een andere belangrijke constante in de binnenlandse Vlaamse politieke verhoudingen: we bedoelen het antagonisme tussen Brugge en het Vrije.

Op politiek terrein was een schakelconflict tussen Brugge en het Vrije een onvermijdelijk fenomeen. Het Vrije was tenslotte niets anders dan de kasselrij van Brugge. Het bestaan van het Vrije als een politieke macht was dus een onbetwistbare hinderpaal voor de hegemonie van de stad over haar kwartier.

Zowel voor de binnenlandse als de buitenlandse markt

(136) J. DHONDT, *Ordres ou Puissances*, ANNALES, SOC. EC. CIVIL., bd. V, 1950, p. 298.

(137) De ganse bewijsvoering kunnen we hier niet geven. Ze zal vervat zijn in een studie die we voorbereiden over de Staten van Vlaanderen onder Filips de Stoute.

(138) A.R.A., R.K., n° 42.525, f° 20r.; Id. n° 42.527, f° 33 r en 52 v.

was het Brugse Vrije voor Brugge een geduchte handelsconcurrent (139). Belangenconflicten konden ook hier niet uitblijven, vermits de Brugse handel, vooral de internationale, hoofdzakelijk geschiedde via de kleine steden binnen het Vrije (Damme, Sluis, IJzendijke, Hoeke, St. Anna-ter-Muiden, Monikerede) aan en in de omgeving van het Zwin-estuarium (140).

Zoals overal in Vlaanderen had zich ook in het Vrije een plattelandsindustrie ontwikkeld, die hoofdzakelijk in laken-fabricatie bestond. Reeds sinds het begin der XIVe eeuw heeft Brugge daartegen hardnekkig gereageerd, en gepoogd die productie te onderdrukken. Het grafelijk privilege van 1322 steunde het in deze politiek (141). Niettemin moet de stad de ganse eeuw door bij het staatshoofd protest blijven aantekenen tegen overtredingen van het Brugs monopolie (142).

(139) Op het belang van dit punt wees ons Prof. Dr. J. A. Van Houtte der Leuvense Universiteit, tijdens de discussie, die volgde op onze lezing over dit onderwerp op het XXIIe Vlaams Filologencongres (Gent, 25 april 1957).

(140) Zie over het ontstaan en de betekenis van deze Zwinstadjes de studies van A. DE SMET, *L'origine des ports du Zwin. Damme, Mude, Monikerede, Hoeke et Sluis*, in: *Etudes d'hist. dédiées à la mém. de H. Pirenne*, Bruxelles, 1937, pp. 125-141; *ID.*, *Het waterwegennet ten Noord-Oosten van Brugge in de XIIIe eeuw*, R.B.P.H., bd. XII, 1933, pp. 1023-1059, en bd. XIII, 1934, pp. 83-121.

(141) G. ESPINAS-H. PIRENNE, o.c., p. 562 (privilegie van 27 okt. 1322). Op 20 okt. 1342 moet Lodewijk van Nevers opnieuw ingrijpen in het geschil tussen de drapiers van Brugge en het Vrije; hij bevestigt het verbod, doch laat toe dat men in de parochies, waar vroeger ramen en weefgetouwen bestonden, voor eigen gebruik een getouw behoudt (*I. DIEGERICK*, o.c., bd. II, pp. 124-6, n^o DXVI).

(142) S.A. Brugge, Stadsrek. 1402-3 f° 81 v. (op 21 okt. 1402): *up tistic aneroerende der draperye die men maect int Vrije contraire der privilege van der stede*. (W. PREVENIER, o.c., p. 242, r. 2-3). Analoge klacht op 21 nov. 1403: zie S.A. Brugge, Stadsrek. 1403-4, f° 82v (W. PREVENIER, o.c., p. 290, r. 36-38). Over de politiek der Steden tegenover het platteland zie het exposé van H. VAN WERVEKE, in de *Alg. Gesch. der Nederl.* (o.l.v. J. F. NIERMEYER e.a.), bd. III, Utrecht, 1951, pp. 13-15. Er kwam slechts een einde aan door het verlenen van de vrije productie aan het Vrije (A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 676; (5 apr. 1407).

Als vierde twistappel was er tenslotte de vraag onder wie — het Vrije of Brugge — de kleine steden binnen het Vrije militair ressorteerden (143).

Het is duidelijk dat het geheel van deze conflicten invloed moest uitoefenen op de positie van het Brugse Vrije op de parlementen. Telkens tijdens de revoluties de kwartieren-politiek der Drie Steden op het voorplan kwam, was verdere deelname voor het Vrije een onhoudbare stelling geworden; hetgeen nochtans niet belet dat op een gegeven ogenblik, in 1325-26, Brugge en het Vrije solidair een militaire actie hebben gevoerd (144). Uit de Handelingen der Leden onder Filips de Stoute blijkt dat op de parlementen zelf de tegenstelling nooit een punt van discussie geweest is, en nooit de goede werking van het college gestoord heeft. Brugge en het Vrije begrepen te zeer noodzaak en voordeel van hechte eensgezindheid in de algemene politieke oriëntatie der Vier Leden, om geen abstractie te kunnen maken van hun particuliere twisten. Is dit in de XVe eeuw blijkbaar aldus gebleven in algemene zin, toch heeft de principiële contradictie der belangen zich een paar maal gemanifesteerd in pogingen van Brugge tot uitschakeling van het Vrije uit de parlementen. Een eerste maal in 1437 (145) bleef het zonder resultaat, daar Filips de Goede zich tegen het plan verzette om fiscale redenen (146). In 1477 is het Vrije inderdaad uit het college

(143) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Cartul. L. de Male*, bd. I, pp. 541 en 564 (in 1356). *F. FUNCK-BRENTANO, Les origines*, p. 44. Minnelijke schikking in 1411: *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Cout. du Franc de Bruges*, bd. II, pp. 169-70.

(144) *F.W.N. HUGENHOLTZ, o.c.*, p. 107.

(145) R.A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Cart. n° 1 (*Roodenbouck I*), F 35v^o (11 febr 1437).

(146) Het uitschakelen van het Vierde Lid zou stellig de algemene, economische en fiscale achteruitgang van het Vrije in de hand gewerkt hebben (wegens verlies van internationale contacten). Bovendien stelt men in 1437 vast dat sinds enkele tijd meer en meer bewoners het Vrije ontvluchten of zich hagepoorter van

verdwenen en ook dit is blijkbaar een Brugs manoeuvre (147). Voor de andere steden was de zaak immers veel minder essentieel; een kroniekschrijver beweert zelfs dat het district door Maximiliaan van Oostenrijk opnieuw Lid gemaakt is op verzoek der Steden (148), hetgeen ons enkel mogelijk lijkt indien men Brugge niet meerekent.

Welke rol hebben de Vlaamse vorsten in dat conflict gespeeld? In het probleem der lakenproductie stonden de graven in de XIVe eeuw consequent aan Brugse zijde, wiens voorrechten ze krachtig helpen handhaven hebben door officiële bekrachtigingen; Jan zonder Vrees breekt echter met de traditie door het monopolie van de stad volledig op te heffen. Voor de organisatie der milities doet zich iets analoogs voor, vermits ook hier het Vrije door deze vorst zijn eisen, althans gedeeltelijk, ingewilligd krijgt. In de crisis van 1437 heeft de hertog eveneens de zaak van het plattelandsdistrict behartigd. Samengevat blijken de vorsten tot en met Filips de Stoute eerder aan de zijde van Brugge te hebben gestaan, naderhand meer aan die van het Vrije.

Het hoeft geen betoog dat de politieke houding van het Vrije ook ten dele door *economische* factoren moet bepaald geweest zijn. We zijn zelfs van oordeel dat de convergentie van zijn belangen met die der Steden niet enkel algemeen-opportunistisch, doch in het bijzonder ook economisch van aard was.

Brugge laten maken. De vorst vreest dat dit het Vrije zal hinderen in het normale nakomen van zijn fiscale verplichtingen (in het transport en de beden), en treft maatregelen om deze beweging te bedwingen. Toegeven aan het verzoek van Brugge, i.v.m. het Vierde Lid, ingegeven door louter particuliere belangen, zou de toestand slechts verergerd hebben.

(147) Zie nota 74.

(148) P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE, o.c., bd. I, p. 107.

Men heeft tot nog toe steeds de klemtoon gelegd op de uiteraard uiteenlopende economische belangstelling tussen de commercieel-industrieel georiënteerde steden en het louter agrarisch gerichte district (149). Het Vrije is inderdaad een landbouwgebied, zelfs het belangrijkste en rijkste van Vlaanderen (150). Daarnaast broeide er echter ook gedurende de ganse XIVe eeuw in de dorpen een illegale lakenproductie, in het begin der XVe eeuw tenslotte officieel toegelaten. Landbouw en nijverheid werden bovendien overkoepeld door een niet te onderschatten handelsbedrijvigheid, noodzakelijk om de afzet te verzekeren in beide sectoren.

Het moet ons dan ook niet verwonderen dat het Vrije op de parlementen een intense interesse voor de handel, inzonderheid dan de internationale handel, aan de dag heeft gelegd. Ongeveer de helft van de activiteit der Leden was aan deze vraagstukken gewijd; het Vrije nam steeds met de meeste belangstelling aan deze zittingen en deze discussies deel (151). Het was ook aanwezig op de zeer talrijke buitenlandse reizen, met commerciële doeleinden, naar Engeland, Schotland, Frankrijk, Holland, Rijnland en Noord-Duitsland, die voornamelijk in de crisisperiode na het einde van de voor de handel zo noodlottige Vlaamse opstand van 1379-85, absoluut vereist waren, om verbroken relaties opnieuw aan te knopen (152) of conflicten met vreemde koop-

(149) J. DHONDT, *Origines*, p. 45: *Le Franc était un pays exclusivement rural.*

(150) Vandaar dat zijn quotum in de belastingsrepartitielijst van het Transport zo aanzienlijker is dan dat der andere kasselrijen.

(151) Het bewijsmateriaal kan men vinden in: W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten v. Vl., passim* (bv., p. 12, n° 28 d).

(152) Het Vrije nam stipt deel aan de tientallen reizen met het oog op het herstel van de handel met Engeland. Zie over dit probleem: W. SÖCHTING, *Die Beziehungen zwischen Flandern und England am Ende des XIV Jahrhunderts*, *HISTOR. VIERTELJAHRSSCHR.*, bd. XXIV, 1927, pp. 182-199.

lieden op te lossen (153). Het Vrije moet dus, zowel als de Steden, wel degelijk overtuigd geweest zijn van het nut van deze maandenlange en dus uiterst dure reizen voor de uitbreiding van zijn commerciële activiteiten en mogelijkheden. De meeste deze verplaatsingen geschieden immers volkomen spontaan, zonder convocatie van hogehand, en de onkosten vertegenwoordigden voor de schepenbanken financieel een zware post in hun jaarlijks budget (154). Ook op dit terrein blijken de belangen van het Vrije en de Steden bijna absoluut samen te vallen (155), hetgeen de stevigheid van hun algemene samenwerking slechts kon bevorderen.

Overtuigd van de grote betekenis der *sociale* factoren voor de verklaring der politieke houding, zullen we ver-

(153) Het voornaamste conflict was wel dit met de Hanzeaten, die een blokkade op Vlaanderen handhaafden tussen 1388 en 1392 (J. H. A. BEUKEN, *De Hanze en Vlaanderen*, Maastricht, z.d. (1950), pp. 78-87; W. FRICCIUS, *Der Wirtschaftskrieg als Mittel hansischer Politik im 14 und 15 Jahrhundert*, HANSISCHE GESCHICHTSBL., jg. 1932, pp. 38-77; jg. 1933, pp. 52-121). Welke betekenis het Vrije aan deze zaak gehecht heeft moge blijken uit het feit dat het in 1392 samen met de Drie Steden de 11.000 lb. groten bijeenbracht als schadevergoeding aan de Hanzeaten bij hun terugkeer in 1392 (*Recesse der Hansetage*, bd. IV, Leipzig, 1877, p. 31, punt 6; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inw. de Bruges*, bd. III, pp. 243-4, 251-3, 353-4). Het Vrije en Ieper hebben zelfs een groot deel van het quotum van Gent en Brugge voorgeschoten, en jarenlang op de restitutie mogen wachten (L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, o.c., pp. 373, 415-6; laatste storting in 1399: A.R.A., R.K., n° 42.523, f° 4 r).

(154) S.A. Brugge, Stadsrek. 1396-97, f° 82v: in dat schepenjaar bedraagt de som van de Brugse *rideghelde* 4.615 lb. 7 s. par., een overigens normaal cijfer. Vaak hoort men klachten tegen de hoge reiskosten: ... *mids dat tland qualike mochte jeghen vele costen ende vele ridens* ... (A.R.A., R.K., n° 42.527, f° 48 r. en v.).

(155) Op 22 dec. 1402 werd zelfs het Vrije, samen met Ieper, gedelegeerd om in naam der Vier Leden in Schotland belangrijke handelsbesprekingen te gaan voeren, hetgeen wijst op een volstrekt wederzijds vertrouwen en gemeenschappelijk doelstreven (A.R.A., R.K., n° 42.527, f° 40 r. en v.).

volgens trachten de structuur van de bevolking van het Vrije van naderbij te belichten.

In algemene zin was het Vrije samengesteld uit platelandsbewoners die bepaald welstellender waren dan deze uit Binnen-Vlaanderen (156). De boeren waren er niet enkel rijker, doch ook vrijer; de persoonlijke afhankelijkheid was er praktisch verdwenen in de XIVe eeuw: wegens de in de vorige eeuwen intense ontginning der aan de zee onttrokken gronden waren de kleine, vrije bezitters er heel talrijk (157); vele karweien, die elders courant zijn, instellingen als beste hoofd en dodehand komen er niet voor. Het bevoorrecht juridisch statuut en de behoorlijke materiële welstand liggen ongetwijfeld aan de basis van de behoudsgezindheid die we in de politiek van het Vrije hebben kunnen aanstippen, van zijn voorkeur voor orde boven de illegaliteit van revoluties, van zijn loyaliteit ten opzichte van de bestaande staatsinstellingen. Bij talrijke opstandige bewegingen der XIVe eeuw heeft het zich geheel of gedeeltelijk onthouden; onder zijn bewoners was immers niet die groep ontevredenen te vinden, die onder de stedelijke industriële werknemers steeds voorhanden was, en niet zelden de kern vormde van het oproer.

Een verdere sociale diagnose van de bevolking van het Vrije brengt het bestaan aan het licht van twee voorname fracties: edelen en niet-adellijke landbouwers. De edelen waren talrijk, maar niet bijzonder rijk (158). Hoewel niet blijkt dat hun economische positie

(156) F. W. N. HUGENHOLTZ, *o.c.*, p. 80; B. D. LYON, *Medieval Real Estate Developments and Freedom*, THE AMER. HISTOR. REVIEW, bd. L XIII, 1957, pp. 50-57; kust-Vlaanderen is volgens deze geleerde *a fertile, revenue producing land peopled with free farmers living in an economically, socially and legally privileged area* (p. 55).

(157) H. PIRENNE, *Le soulèvement*, p. VII.

(158) *ID.*, *o.c.*, p. IV-V.

sterk verschillend was (159), bestond tussen beide groepen toch een ononderbroken latente spanning (160), en was deze interne dualiteit zelfs de rechtstreekse aanleiding van het losbreken van de kustopstand van 1323-28, waarin het Vrije afweek van zijn traditionele politiek (161).

Met het oog op het einddoel van ons onderzoek, nl. de rol vaststellen van het Vrije in de standenvertegenwoordiging, is het van het grootste belang de sociale status te kunnen bepalen van de personen die er de politieke macht in handen hadden: de magistraat van het Vrije en de gezanten van het Vrije op de parlementen (162). De bestaande literatuur stelt het zo voor dat ze exclusief tot de adel en de clerus zouden behoren (163), of zelfs uitsluitend ridders zouden zijn (164). We kunnen deze opvatting in geen geval delen.

De invloed van de ridderklasse is veel minder belangrijk dan verondersteld werd. De preciese omvang van deze groep is zeer nauwkeurig te bepalen, daar hij streng onderscheiden wordt van de rest der bevolking, als een afzonderlijke entiteit. De teksten tonen dit duidelijk aan: in de opsommingen der deelnemers aan parlementen, zoals in die der getuigen in de oorkonden, worden de ridders steeds in de eerste plaats geciteerd

(159) F.W.N. HUGENHOLTZ, o.c., p. 95.

(160) Het is wellicht op deze tegenstelling dat men op een vergadering van het Gemene Land te Kortrijk, op 11 nov. 1323, allusie maakt: *upten onpays, die die vanden Vrihen hebben onderlinge* (J. VUYLSTEKE, *Gentsche St. en Balj. rek. 1280-1336*, p. 340).

(161) F.W.N. HUGENHOLTZ, o.c., p. 17-18.

(162) Deze twee groepen vallen niet samen. Er zijn immers gezanten die niet in de schepenbank zetelden, terwijl er ook schepenen zijn die niet op de parlementen verschenen.

(163) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. IV, p. 302.

(164) J. DHONDT, *Origines*, p. 45: ... *administré par un collège de chevaliers*.

(165); andere criteria zijn hun exclusieve en systematisch gebruikte aanspreektitels *rudder*, *mer* of *dominus* (166), en hun recht op een hogere vergoeding voor reiskosten (167). Statistisch onderzoek in de rekeningen van het Vrije onder Filips de Stoute wees uit dat 16,66 % van de gezanten van het Vrije op de parlementen, en 21,87 % der burgemeesters (168) van het district tot de ridderklasse behoorden (169). Deze vormde dus noch op het lagere, noch op het hogere echelon van de schepenbank een numerieke meerderheid. Wel onderscheidde zij zich door een groter sociaal prestige, hetgeen trouwens tot in de XVIIIe eeuw gehandhaafd bleef (170).

Er stelt zich echter in dit verband een netelig probleem. Valt die ridderklasse volledig samen met de adel-

(165) Dit is eveneens het geval in de andere gewesten der Nederlanden (*L. GENICOT, Sur les origines de la noblesse dans le Namurois. Premiers jalons*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, bd. XX, 1952, p. 145).

(166) In de rekeningen wordt *mer* wel het courants gebruik. Op te merken is dat men de vorm *dominus* niet enkel in latijnse doch ook heel vaak in nederlandse teksten aanwendt. De terminologie is zeer vast: er is ons geen enkel geval bekend waarin een zelfde persoon eens met en eens zonder het predicaat vermeld wordt.

(167) A.R.A., R.K., n° 42.522, f° 5 v.: bovenaan de rubriek der reizen wordt dit onderscheid expliciet aangegeven. Uit het bedrag der vergoedingen moet men bijgevolg kunnen opmaken wie ridder is en wie niet; controle-proeven wezen uit dat dit inderdaad precies overeenstemt.

(168) In het Vrije zijn er steeds vier burgemeesters. De eerste, tevens voornaamste, heet *burghemeester van der commune*; hij was gekozen onder de bewoners van het Vrije, die geen schepenen waren. De drie overigen waren *burghemeesters ende scepenen*, en vertegenwoordigden de drie *keuren* waarin het gebied verdeeld was (noord, west en oost). Zie *E. VANDEN BUSSCHE, o.c.*, bd. I, p. X.

(169) Een lijst van de geïdentificeerde ridders, met de nodige referenties, werd verwerkt in een bijlage achteraan dit artikel.

(170) *J. DHONDT, Locale Standenvertegenwoordiging in het graafsch. Vlaanderen, Een tractaat uit de 18e eeuw*, in: Oostvl. verbond v.d. kringen voor gesch., Documenten, I, Gent, 1950, p. 18.

lijke stand of is de tweede ruimer dan de eerste? L. Génicot heeft in een suggestieve studie overtuigend aangetoond dat in de XIIIe eeuwse Naamse teksten de *nobiles* duidelijk onderscheiden worden van de *militēs* (171); dit is eveneens het geval in Luik, en vermoedelijk ook in Henegouwen (172); P. Bonenfant en G. Despy kwamen tot een analoge conclusie betreffende Brabant (173). Vanaf het einde der XIIIe eeuw tekent zich echter een verbinding der twee klassen af, terwijl na 1300, althans in Namen, geen edelen meer voorkomen die geen ridders zijn (174). Anderzijds heeft L. Génicot aan de hand van de concrete voorbeelden der Boneffe's (175) en Noville's (176) bewezen dat na 1300 een belangrijke strekking in het Naamse bestaan heeft om af te zien van de status van ridder en edelman (177); erfenisverdelingen en economische verliezen brachten verschillende families op de achtergrond en herleidden ze tot kleine vrije grondbezitters zonder titel. De Leuvense hoogleraar toonde tenslotte nog aan dat de adel in Namen reeds vóór de XIIIe eeuw een gesloten kaste was geworden en dat men slechts edelman

(171) L. GENICOT, *Sur les Origines*, pp. 144 en 147.

(172) *ID.*, p. 148.

(173) P. BONENFANT-G. DESPY, *La noblesse en Brabant au XIIe et XIIIe siècles*, *LE MOYEN-AGE*, bd. LXIV, 1958, n° 1-2, p. 36.

(174) L. GENICOT, *Sur les origines*, p. 149; zie ook van dezelfde: *Un lignage chevaleresque aux derniers siècles du moyen-âge. Les Juppleu*, Mélanges Félix Rousseau, Bruxelles, 1958, pp. 321-348. In Brabant voltrekt zich in de 2e helft der XIIIe eeuw een onmerkbare overgang, waardoor men de leden der oude adellijke dynastieën en de leden der riddersgeslachten, met de ene naam *militēs* aanduiden gaat (P. BONENFANT-G. DESPY, *o.c.*, p. 55).

(175) L. GENICOT, *De la noblesse au lignage: le cas des Boneffe*, R.B.P.H., bd. XXXI, 1953, pp. 39-53.

(176) L. GENICOT, *Le destin d'une famille noble du Namurois. Les Noville aux XIIe et XIIIe siècles*, *ANN. DE LA SOC. ARCHEOL. DE NAMUR*, bd. XLVI, 2e livr., 1952, pp. 157-232.

(177) L. GENICOT, *Le destin d'une famille*, p. 210. Niet zo in Brabant: P. BONENFANT-G. DESPY, *o.c.*, p. 55.

kon geboren worden (178); dit laatste was echter niet het geval in Brabant (179). Of zich in Vlaanderen een zelfde processus als in Namen, of als in Brabant, voorgedaan heeft, kunnen we bij ontstentenis van ernstige voorstudies voorlopig niet uitmaken. Wel blijkt de onderscheiding der beide groepen in de XIIIe eeuw een feit geweest te zijn (180). Indien de gelijkenis met Namen ook in de XIVe eeuw voortduurde, en dus na 1300 alle edelen geridderd zouden geweest zijn, dan zouden de door ons aangehaalde cijfers nopens de ridderklasse in het Vrije dus ook de gehele adellijke stand impliceren. Eén enkel symptoom schijnt echter op een afwijkende ontwikkeling in Vlaanderen te wijzen. Hendrik van Meetkerke die onder Filips de Stoute o.m. de functie heeft waargenomen van burgemeester en schepen van het Vrije (181) en tenslotte tot 1453 ontvanger van het district is geweest, draagt nooit het predicaat *ridder* of *mer*, en is dit dus blijkbaar ook nooit geweest (182). Nochtans is hij de zoon van Rogier van Meetkerke, die onbetwistbaar tot de ridderklasse behoorde (183). Zoals zijn vader is Hendrik bezitter en uitbater van het Oosthof te Snellegem. Staan we hier

(178) L. GENICOT, *Sur les origines*, p. 153. Zie echter ook het voorbehoud van G. Despy terzake in R.B.P.H., bd. XXXIV, 1956, p. 307.

(179) P. BONENFANT-G. DESPY, o.c., p. 58.

(180) J. DE SMET, *Bestuur van het graafschap Vl.*, p. 28.

(181) Hendrik van Meetkerke nam in het schepensjaar 1401-3 als burgemeester van der commune aan 11 parlementen deel; in het jaar 1403-4, viermaal als tijdelijk plaatsvervanger van de ontvanger van het Vrije, Willem van Messeem; in 1404-5 zevenmaal zonder bepaalde functie.

(182) Rekening gehouden met het zeer vaste gebruik van de aanspreektitel *mer* is Hendriks grafschrift hiervoor een doorslaggevend bewijsstuk: Hendrik van Meetkerke, filius Mheer Rogiers (J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*, HAND. MAATSCH. VOOR GESCH. EN OUDH. TE GENT, n.r., bd. X, 1956, p. 78).

(183) Zijn grafzerk luidt: *Mer Rogier van Meetkerke, ruddere*. Zie J. NOTERDAEME, o.c., p. 77.

voor een Vlaamse collega van de Naamse Boneffe's en Noville's, die zijn titels liet varen om als gewone grondbezitter een bescheidener bestaan te leiden? We menen het niet. Niets wijst immers op een economische achteruitgang van Hendrik tegenover zijn voorvaderen, integendeel. Doch, wat nog verrassender bleek, is het feit dat Hendriks kinderen wel plots weer als ridders verschijnen (184). Heeft Hendrik dus van zijn riddertitel om een of andere reden afgezien, dan is hij niettemin blijkbaar steeds edelman gebleven. De adel is bijgevolg in de XIVe en XVe eeuw in het Vrije vermoedelijk niet absoluut opgeslorpt in de ridderklasse, hoewel het verband tussen beide het voorwerp van een grondig onderzoek zou moeten uitmaken, en we voorlopig nog niet inzien of het voorbeeld der Meetkerke's een uniek feit is ofwel een representatief geval voor een meer algemeen sociaal verschijnsel.

Indien de adel dus vermoedelijk, de ridderschap zeker, slechts een minderheid vormde onder de schepenen en gezanten van het Vrije, blijft de vraag tot welke stand de meerderheid behoorde. Onder de niet-edelen zullen de landbouwers ongetwijfeld de voornaamste groep geweest zijn; we mogen aannemen dat het vrije, kleine grondeigenaars waren, waarvan de economische toestand weinig verschilde van die der edelen. Of ook

(184) J. GAILLIARD, *Bruges et le Franc, ou leur magistrature et leur noblesse*, Bruges, 1857, bd. I, pp. 252-3.

(185) Vermits de schepenen en gezanten van het Vrije zeer verspreid woonden was het bijna steeds nodig hen d.m.v. een bode tot de vergaderingen te ontbieden. De vermelding van diens onkosten, waaruit tevens de woonplaats der schepenen blijkt, bevindt zich in rubrieken der *Upperduerwaerders*, *Messagieren*, *Onderduerwaerders*, of ook der *dachwaerden bin den Vrijen*. We verwijzen globaal naar de voornaamste passussen: A.R.A., R.K., n° 42.522, f° 24r; n° 42.523, f° 6v; n° 42.524, f° 33r; n° 42.525, f° 33r tot 36r; n° 42.526, f° 46r tot 50v; n° 42.527, f° 63r tot 66v; n° 42.528, f° 49r tot 51v.

leden van de clerus in aanmerking gekomen zijn, konden we niet uitmaken.

En de handelsklasse? Ook hier staan we voor een vraagteken. Een merkwaardig verschijnsel licht nochtans even de sluier op. Uit de convocaties tot de parlementen (185) blijkt immers dat heel wat gezanten en schepenen van het Vrije gehuisvest zijn in de kleine steden binnen (186) of zelfs buiten het Vrije (187), terwijl vermoedelijk een vrij grote groep in Brugge zijn woonplaats had (188). Deze verschijnselen waren niet uitzonderlijk of abnormaal, vermits men ze zelfs juridisch geregeld heeft (189). Op te merken is dat bedoelde mensen *personaliter* en niet als afgevaardigden van hun respectievelijke stadjes, in het bestuurscollege van het Vrije zetelden; vermits geen enkel van hen deel uitgemaakt heeft van de eigen schepenbanken van die kleine steden, mogen we aannemen dat het hier telkens vrijlaten betreft die zich om een of andere reden in die agglomeraties gaan vestigen zijn. Hun sociale status is ons niet expliciet bekend; ridders zijn het stellig niet. We hebben feitelijk ook geen enkele grond om er handelaars in te zien. In elk geval zijn het allen stadsbewo-

(186) Met name in Aardenburg, Blankenberge, Damme, Diksmuide, Gistel, IJzendijke, Sluis.

(187) Nl. in Biervliet, Lombartsijde, Tielt, Veurne.

(188) Brugge was het centrum voor het Vrije: de schepenkamer van het district is daar gevestigd. De gezanten die er gehuisvest waren werden niet door bode geconvoceerd: we kennen dus noch hun namen, noch hun aantal. Dat er wel degelijk schepenen woonden leiden we af uit het feit dat voor meerdere parlementen te Brugge geen gezantschapskosten aangerekend werden (omdat de gezanten te Brugge zelf wonen) en uit het feit dat bepaalde mensen nooit geconvoceerd worden door de bode.

(189) Op 24 mei 1369: grafelijke uitspraak in belastingsgeschil tussen het Vrije en het stadje Oudenburg (enclave van het Vrije). Voortaan zal elke burger van Oudenburg, in het Vrije verblijvend, de taksen van het gebied betalen, en anderzijds elke vrijlaat die Oudenburg gaat bewonen moeten bijdragen in de lokale belastingen van het stadje (*E. VANDEN BUSSCHE, o.c.,* bd. I, pp. 94-5, n° 246).

ners (190), hetgeen hen dus automatisch een bijzonder karakter verleent, afwijkend van dat der andere schepenen — plattelandsbewoners (191).

De sociale structuur van het Vrije is al te oppervlakkig gekend, om reeds conclusies toe te laten. Wel zien we in dat er een correlatie bestaat tussen zijn politieke houding en de samenstelling van zijn bevolking, en we menen daarvoor enkele bewijzen te hebben aangehaald.

We hebben reeds meer dan eens in de loop van onze uiteenzetting de gelegenheid gehad er op te wijzen dat de politieke houding van het Vrije in de XIVe eeuw niet constant en rechtlijnig gebleven is. Vermits zijn opname in verschillende fasen gebeurd is, mocht men verwachten dat niet telkens de zelfde motieven determinerend gewerkt hebben.

Het allereerste optreden van het Brugse Vrije als

(190) Een zeker voorbehoud dient nochtans gemaakt. In enkele stadjes kan men onderscheid maken tussen het eigenlijke stadje, met de volle stedelijke voorrechten („*schependom*”), en daarnaast het plattelandsdeel (de „*roede*”) waarover de stadsschepenen eveneens de jurisdictie uitoefenden. Het laatste deel noemt men meestal „*buiten*” (definitie bij K. DE FLOU, *Woordenboek der toponymie van Westel.-Vl., etc.*, bd. II, Gent, 1921, kol. 1007). Zo spreekt men van Tielt-buiten (*ID.*, bd. XV, Brugge, 1934, kol. 832-3), Roeselare-buiten (*ID.*, bd. XIII, Brugge, 1932), kol. 915), Kortrijk-buiten (*ID.*, bd. VIII, Brugge, 1928), en Oudenburg-buiten (M. GYSSELING, *Toponymie van Oudenburg*, Tongeren, 1950, p. 20). Over deze tweeledigheid zie E. I. STRUBBE, *De costume van Tielt*, *HAND. GESCH. EN OUDH. KRING V. KORTR.*, n.r., bd. XIII, 1934, p. 250. Analoge toestanden komen ook in Brabant voor: E. I. STRUBBE, *De dorpskeure van Overijssche (1399)*, *EIGEN SCHOON EN DE BRABANDER*, n.r., bd. IX, 17e jg., n° 9-10, p. 3. In andere „*smalle steden*” daarentegen is er slechts een stadsdeel zonder roede: o.a. te Damme, Diksmuide, Hoeke, Monikerede en Sluis. Groot belang heeft dit alles voor ons onderzoek niet, vermits we dus enkel het voorbehoud dienen te maken of de gezant van het Vrije in Tielt al of niet een stadsbewoner is. Voor de andere gezanten is er geen moeilijkheid.

(191) We danken van harte Dr. P. Rogghé die ons onderzoek in deze richting inspireerde.

Vierde Lid in april 1310 (192) is blijkbaar het resultaat van een initiatief van de Drie Steden. De bedoeling van deze delegatie der Steden, waarvan ook het Vrije deel uitmaakte, was Paus Clemens V te verzoeken een aantal verzachtingen aan te brengen aan de vredesvoorwaarden met Frankrijk, o.m. in verband met de excommunicatie-bepaling. De Vlaamse *procuratores* vergaderden met de door de Paus gedeputeerde kardinalen en in aanwezigheid van gezanten van de Franse vorst. De zitting was woelig en een conflict tussen Fransen en Vlamingen bleef niet uit (193). Het gezantschap der Steden geschiedde in overleg met de Vlaamse graaf die in de delegatie vertegenwoordigd was door de gezant van Ieper (194). Het is overigens bekend dat Robrecht van Bethune met de Steden in die periode gemene zaak maakte in zijn strijd tegen de Fransen (195). Ontwerp en plan kwamen echter vermoedelijk van de Drie Steden, daar de vorst niet eens door een afzonderlijke raadsman vertegenwoordigd was, en in de hele zaak een secundaire en indirecte rol heeft gespeeld.

In 1311 en 1314 is het daarentegen de Franse koning die het initiatief neemt. In 1311 stuurt hij brieven naar de Drie Steden en het Vrije i.v.m. een kwestie waarover hij met Robrecht van Bethune, die de zaak op de lange baan wil schuiven, in conflict ligt (196). Filips de Schone wil zich duidelijk, boven het hoofd van de graaf, rechtstreeks tot de Vlaamse standenvertegenwoordiging

(192) *TH. DE LIMBURG-STIRUM*, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 162.

(193) *F. FUNCK-BRENTANO*, *Les origines*, p. 578; *L. VAN DER KINDERE*, *o.c.*, pp. 227-8.

(194) *TH. DE LIMBURG-STIRUM*, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 162: de gezant van Ieper is tevens *procurator magnifici viri domini Roberti*.

(195) *F. W. N. HUGENHOLTZ*, *o.c.*, pp. 20-1.

(196) *F. FUNCK-BRENTANO*, *Doc. relatifs aux formes diplom. au 13^e et 14^e s.*, *REVUE D'HIST. DIPL.*, bd. XI, 1897, p. 382.

richten, met het doel deze op zijn zijde te krijgen. Het Vrije betreft hij in de zaak om te trachten dit element tegen Robrecht uit te spelen (197). In 1314 gelden zonder twijfel precies dezelfde argumenten wanneer de Franse koning de Drie Steden en het Vrije naar Parijs convoceert (198). Met het Vrije had de vorst reeds vroeger getracht op goede voet te komen, daar hij in dit gebied een strategisch steunpunt zag voor zijn strijd in Vlaanderen, inzonderheid om de Brugse oppositie te fnuiken (199).

Paus Johannes XXII is in 1318 en 1319 op geheel identieke wijze te werk gegaan als Filips de Schone (200). In beide gevallen richt hij zich rechtstreeks tot de Vier Leden, om deze er toe te bewegen hun invloed aan te wenden om graaf Robrecht ervan te weerhouden nogmaals in de strijd tegen Frankrijk een beslissing met

(197) *ID.*, *Ibid.*: de Franse koning stuurde een schrijven aan elk der Vier Leden afzonderlijk en kreeg antwoord vanwege Gent, Brugge en het Vrije.

(198) *F. FUNCK-BRENTANO*, *Les origines*, p. 660, voetnoot 1.

(199) In een brief van 10 mei 1309 getuigt Filips de Schone van de bewoners van het Vrije dat ze *devote se obtulerunt... specialiter ad dinstringendum dicte pacis rebelles, sicut nulli ex dicta villa Brugensi esse dicuntur* (*F. FUNCK-BRENTANO*, *Les Origines*, p. 552, voetnoot 2). In een ander schrijven van de zelfde datum, gevidimeerd op 14 mei 1309 door Robrecht van Bethune, verzocht de koning de graaf het niet zoals de steden door wallen beschermde Vrije te willen steunen bij een eventuele Brugse rebellie: *...pacem...juraverint complere, tenere et specialiter dinstringere pacis ipsius rebelles, dictique nobiles, scabini, communitas Franci Ministerii sint propinqui, seu vicini, ville et communitati Brugensi, que in complendo pacem predictam inobediens adhuc esse dinoscitur; ...prudenter fieret, prefati de communitate dicti Franci Ministerii, qui sunt sine fortalicio, ...per dictos Brugenses possent forsan facile opprimi, gravemque sustinere jacturam, volumus...* (*ID.*, p. 552, voetnoot 3). De hele actie van de Franse koning was dus tegen Brugge gericht. Wanneer in de delegatie van 1314 Brugge meer gezanten heeft dan de andere Leden, kan dit worden verklaard doordat het optreden van Filips de Schone in de eerste plaats het zeer onwillige Brugge betreft.

(200) *A. FAYEN*, *o.c.*, bd. I, p. 212, n° 536 (1 april 1318); pp. 213-4, n° 536 (zelfde datum); pp. 291-2, n° 698 (31 mrt. 1319).

de wapenen af te dwingen (201). Ook de Paus deed dus op het Vrije beroep, naast de Steden, in de hoop dat het zijn standpunt bijtreden zou en versterken. Wellicht inspireerde hij zich op de procedure van de Franse koning, en misschien ook wel op de Vlaamse delegatie aan Paus Clemens V in 1310, waarop het Vrije eveneens aanwezig was. Typisch is ook dat zowel Paus als koning het college der Leden willen aanwenden tegen de Vlaamse graaf, en dat zij dat college beschouwen als een spontaan agerende macht naast de graaf.

Op 8 maart 1322 sloten Gent en Brugge een politieke alliantie tot behoud en waarborg van hun vrijheden, tot vrijwaring der handelsactiviteit (202); ze was tenslotte rechtstreeks gericht tegen de nieuwe graaf, Lodewijk van Nevers, die in tegenstelling met Robrecht van Bethune, tegen zijn onderdanen in, resoluut de Franse kaart ging spelen. Op 30 september 1322 beslist het Vrije, na een vergadering van zijn schepenenbank te Oostende, tot toetreding (203). Het was daartoe uitgenodigd, aangespoord en tenslotte overtuigd door zijn traditionele tegenstander, de stad Brugge, die blijkbaar op dat ogenblik meer baat zag in samenwerking, dan in particuliere twisten (204).

Indien we nu de activiteit van het Vrije in zijn eerste optreden als Vierde Lid tussen 1310 en 1322 overschouwen, komen we tot het besluit dat het beurtelings ge-

(201) Reeds in de voorgaande jaren (1316-7) had Paus Johannes XXII, zich ingespannen om het op de lange baan schuiven der betalingen aan Frankrijk door Robrecht van Bethune en zijn onderdanen te doen stopzetten, en beide partijen er toe te bewegen wat meer oprechtheid te vertonen in hun beloften (*F. W. N. HUGENHOLTZ, o.c.*, pp. 20-21).

(202) *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Inv. de Bruges*, bd. I, p. 333, n° 282.

(203) *ID.*, *Ibid.*, p. 335, n° 285.

(204) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Codex Dipl. Fl.*, bd. II, pp. 351-2: brief van burgemeesters en schepenen van Brugge aan de ridders van de west-vierschaar van het Brugse Vrije, met het verzoek hen te helpen in de vrijheidsstrijd tegen de Vlaamse graaf.

handeld heeft op verzoek en in het voordeel van de Steden (in een bepaald geval speciaal dan Brugge), van de Franse koning en van de Pausen. Dit bewijst dat het Vrije in die bewuste periode nog niet meer was dan een speelbal: een element dat af en toe, volgens de goede wil en het voordeel van de convocerende partij ontboden wordt, en daarna onmiddellijk weer terzijde gelaten. Zijn optreden vertoont nog een sterke graad van toevalligheid (205) en willekeurigheid (206). Het feit dat het beurtelings en op zeer korte afstand door twee politieke tegenstrevers (Vlaamse Steden en Franse koning) tegen elkaar uitgespeeld wordt, beschouwe men niet als een onbegrijpelijk paradox. Deze handelwijze ligt volledig in de lijn van de XIVe eeuwse politieke

(205) A. FIERENS, *Lettres de Benoit XII (1334-1342), Textes et Analyses*, Analecta Vaticano-Belgica (Vol. IV), Rome, Bruxelles, Paris, 1910, pp. 309-11: in 1340 richt de Paus zich enkel tot de Drie Steden, hoewel het dezelfde vraagstukken betreft als in de hoger geciteerde gevallen van 1318-19.

(206) Een treffend bewijs van deze willekeurigheid is het feit dat de Paus voor dezelfde zaak als deze van zijn brieven uit 1318-19 aan de Vier Leden, op 11 sept. 1319 een schrijven richt tot Brugge, Gent, Ieper en... Diksmuide! (A. FAYEN, o.c., bd. I, pp. 314-5, n° 762). Zodat Diksmuide op een gegeven ogenblik, zij het slechts één enkele maal Vierde Lid van Vlaanderen is geweest, in vervanging van het Vrije. Waarom bepaald Diksmuide deze eer te beurt viel, is ons niet geheel duidelijk. Een feit is dat dit stadje uit het Vrije in het begin der XIVe eeuw een heel aparte plaats innam. In de delegatie der Vier Leden van 1310 treedt de Ieperse gezant op in naam van de graaf, *et omnium villarum, territorium, castellaniarum comitatus Flandrie, et universitatum, ...villa Dixmudensi dumtaxat excepta...* (TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 162); het stadje wordt echter wel vermeld naast enkele andere stadjes, als vertegenwoordigd door het Vrije; niettemin blijft toch een vraagteken, waarom het als enige localiteit uitgesloten wordt uit het geheel der Vlaamse bevolking. Ook tijdens de kustopstand 1323-8 handelde Diksmuide niet solidair met zijn omgeving: *...envoierent cheaus de Bruges au Dam, à Erdenbourc, à Courtrai et à Dickemue, pour faire noviaus hoofmans, ki les aidasent à sousteniür, et furent fait ens lieus devant diis, for à Dickemue, car cheaus de Dickemue ne voloient nul faire...* (N. DE PAUW, *L'enquête de Bruges après la bataille de Cassel, doc. inédits publ.*, BULL. COMM. ROY. D'HIST., 5e serie, IX, 1899, p. 669; ca 10 sept. 1328).

mentaliteit, en een zelfde procedure wordt op het einde der eeuw toegepast (door de Steden en de vorst) met de clerus en de adel in de Staten, en met het Gemene Land (kasselrijen en kleine steden) (207).

In 1310-1322 was het Vrije slechts een speelbal. Onder Filips de Stoute (1384-1404) was het een vast, definitief Lid. Dit onderstelt dus een absoluut noodzakelijke kentering tussen beide periodes. We geloven dat die wijziging meer bepaald tussen 1350 en 1384 moet gesitueerd worden. Vanaf 1350 immers is het Vrije, hoewel nog niet vast, dan toch reeds zeer veelvuldig op de parlementen aanwezig; en wat nog gewichtiger is, zijn optreden is dan niet meer rechtstreeks en louter in het voordeel van andere instanties, zoals in 1310-1322 het geval was. Dit proces van machtsbewustwording en machtsontplooiing is tenslotte definitief bezegeld vanaf 1384, wanneer het Vrije een werkelijk volwaardige „macht” geworden is, naast de Drie Steden en op gelijke hoogte als de Steden; deze toestand, het aanvaarden van die positie, was zo vanzelfsprekend geworden, dat de Leden zich dan niet meer afvroegen of zij het Vrije al of niet mee convoceren zouden.

Vanaf 1350 verschijnt het Vrije courant op de parlementen, aanvankelijk voornamelijk op de door de vorst geconvoceerde, weldra ook op de spontaan door de Steden georganiseerde vergaderingen. In de eerste gevallen ging de convocatie van de vorst, in de tweede van de Steden uit. Convocatie, daarom nog niet initiatief. Er bestaat inderdaad een onmiskenbaar verschil tussen convocatie en initiatief. Het eerste is een zaak van procedure: wie een zitting belegt, zorgt normaliter ook voor de invitaties; het tweede is een kwestie van politiek. Het initiatief gaat uit van de instantie die er baat

(207) Zie hierover ons reeds hoger aangekondigd werk over de Staten van Vlaanderen.

bij heeft. In 1350 en volgende jaren is het optreden van het Vrije als Vierde Lid niet meer tegen iemand gericht, zoals in 1310. Het Vrije handelt niet in het voordeel van de vorst tegen de Steden, of in het voordeel van de Steden tegen de vorst. Het Vrije dient door zijn deelname aan de standenvertegenwoordiging na 1350 uitsluitend zijn welbegrepen eigenbelang, en zijn optreden vertoont dan ook een hoge graad van spontaneïteit: het is het Vrije dat bij de vorst en Steden heeft aangedrongen, en niet omgekeerd. We zullen deze stelling nader verduidelijken.

Indien het Vrije er rond 1350 toe gekomen is zelf een verzoek tot definitieve opname te formuleren, dan moeten daarvoor welbepaalde redenen bestaan hebben. Welke voordelen kon het verwachten van zijn hoedanigheid van Vierde Lid? In de eerste plaats, verleende het, op fiscaal terrein, het belangrijke recht tot tussenkomst in de beden (208), het al of niet aanvaarden en het bepalen van het bedrag, en in het bijzonder ook het vaststellen der verdere repartitie van deze en andere belastingen (209). Het leverde in bijkomende zin ook de mogelijkheid op, eventueel particuliere gunsten vanwege de vorst als tegenprestaties aan deze heffingen te koppelen (210). Via de parlementen zou het Vrije ook de kans krijgen op de meest uiteenlopende wijzen het staatsbeleid mede te helpen determineren, en dus een

(208) De Leden hadden immers het monopolie van toekennen en verdelen der beden tot een vast verworven recht weten te maken: *et aussi est acostumé voz bonnes villes et terroir* (d.i. de Vier Leden) *en subventions et charges de vostre pays par leur consentement obligier toutes les aultres villes de vostre pays de Flandres* (A.D.N., B. 1276, Trésor des Chartes, n° 12.974, op 18 juli 1394).

(209) Voor het Vrije was dit van vitale betekenis, daar het een zeer aanzienlijk quotum in deze indirecte belastingen bijdroeg.

(210) Normaliter heeft elke bede een of andere gunst voor gevolg. Niet steeds wordt dit echter expliciet uitgedrukt. Uitzonderlijk toch wel: A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 798 (toekenning van wijnoctrooi op 16 apr. 1396).

gewichtige politieke rol te vervullen; in het Ledencollege zat het rechtstreeks bij de bron van alle belangrijke beslissingen voor het graafschap, en die impliciet dan toch ook voor het Vrije van uitzonderlijke betekenis waren. Op economisch terrein tenslotte opende de aanwezigheid op de parlementen een „venster op de wereld”; de Leden waren in Vlaanderen *dé* instantie bij uitstek die de handelsrelaties met het buitenland onderhield; tot hen richtten zich alle vreemde koopliedengemeenschappen en zij zijn het die zich metterdaad inspannen om economische verdragen en accoorden af te sluiten met de diverse landen, hanzen en gilden; aan deze activiteit deelnemen betekende voor het Vrije een onvermijdelijke emancipatie van zijn handel en de verzekering van een ruimer afzetgebied voor zijn landbouwprodukten en zijn schuchter opkomende industrie.

Het Brugse Vrije kón zijn kandidatuur als Vierde Lid stellen op grond van zijn economische, en daaruit voortvloeiende, fiscale belangrijkheid, die een politiek tegengewicht volkomen wettigden. Zijn quotum in de repartitielijst der belastingen (*Transport van Vlaanderen*) was aanzienlijker dan dit van Ieper, en evenaarde bijna deze van Gent en Brugge (211). Het Vrije kon in 1350 zijn verzoek bovendien argumenteren door te verwijzen naar de precedenten van 1310-22.

De diepere drijfveer van de groei der politieke ambitie van het Vrije dient o.i. gezocht te worden in het grote zelfbewustzijn van zijn bevolking en *ipso facto* van zijn bestuurscollege (212). Het was zich bewust van zijn

(211) Volgens de tabel van 1309 betaalde op elke 100 lb.: Brugge 15 lb. 4 s. 3 d., Gent 13 lb. 17 s., het Vrije 13 lb. 6 s. 9 d., Ieper 10 lb. 14 s. 6 d. (*J. DE SMET, Het Memoriaal van Simon de Rikelike*, Brussel, 1933, K.C.G., 8°, pp. 143-6). Na de herziening van 1408 waren de cijfers: Brugge 15 lb. 14 s. 3 d., Gent 13 lb. 15 s. 6 d., het Vrije 11 lb. 18 s. 1 d., Ieper 8 lb. 11 s. 7 d. (*L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Inv. de Bruges*, bd. IV, pp. 24-26).

(212) Op deze zeer karakteristieke trek wees reeds F. W. N. HUGENHOLTZ, *o.c.*, pp. 80-81.

reële macht op fiscaal, commercieel en industrieel gebied, van zijn sociale welstand en van zijn bevoorrecht juridisch statuut, van zijn dus onbetwistbare algemene superioriteit boven de andere Vlaams kasselrijen. Het was er zich bewust van dat het ook een politieke macht kon zijn. Deze ambitie werd zeker aangewakkerd door de precedenten van 1310 en volgende jaren. Het zelfde zelfbewustzijn dat het in 1323 tot een militaire opstand aangezet heeft, heeft het vermoedelijk in 1350 aangespoord om te trachten zijn economische macht op het politieke vlak te projecteren.

Vermits het Vrije zowel op de spontaan door de Leden belegde als op de door de vorst geconvoceerde parlementen aanwezig was na 1350, moet het zijn verzoek tot opname dus gelijktijdig of achtereenvolgens tot deze twee instanties gericht hebben en moet het ook ingewilligd zijn, zoniet blijft een der beide aspecten onuitgelegd. Op de officiële bijeenkomsten met de grafelijke curia hadden de steden immers niet de minste vat. Anderzijds zien we ook niet in dat de vorst in staat zou geweest zijn een Vierde Lid op de autonome, spontane parlementen te introduceren tegen de zin der Steden in (213).

1350 was voor het verzoek een zeer diplomatisch gekozen moment. De graaf kon in 1350 bezwaarlijk weigeren: het Vrije was in de onmiddellijk voorafgaande jaren politiek betrekkelijk neutraal en dus vrij loyaal tegenover hem gebleven. Doch dat Lodewijk van Male zelf het initiatief zou genomen hebben, omdat hij het Vrije als een handlanger beschouwde in zijn strijd tegen

(213) In aug. 1391 verbiedt de vorst formeel aan de Vier Leden nog parlementen te beleggen zonder zijn voorafgaandelijke toestemming (A.D.N., B. 1597, Reg. des Ch., f° 35 r.). De Leden hebben aan dit bevel niet het minste gevolg gegeven: de spontane parlementen blijven na die datum normaal voorkomen.

de Steden, kunnen we in geen geval aanvaarden. We hebben hoger aangetoond dat het Vrije deze rol niet gespeeld heeft, en ook niet wou of niet kon spelen. Ook van vorstelijke zijde is deze speculatie uitgesloten, daar we niet inzien welk reëel vertrouwen de graaf in het Vrije mocht stellen. Tijdens de boerenopstand 1323-28 was het toch radicaal tegen het monarchaal gezag opgetreden? Het is juist dat nadien onder Artevelde het gebied niet zo revolutionnair geageerd heeft als de Steden, en dat het traditioneel meer geneigd is tot vreedelievender oplossingen. Toch heeft het geen zin de veronderstelling van een Vierde Lid als grafelijke bondgenoot te willen verdedigen. Immers, in vreedestijd stellen we vast dat het Vrije in alle omstandigheden absoluut solidair met de Steden bleef, en dus de vorst niet het minste voordeel oogsten kon. Nemen we, louter hypothetisch, aan dat deze een zogezegde alliantie met het Vrije misschien uitsluitend met het oog op uitzonderlijke oorlogssituaties zou gesloten hebben. Dan nog zou een dergelijke berekening volkomen onzinnig zijn. Immers in de revolutionnaire fasen trok het Vrije zich telkens spoedig uit de standenvetegenwoordiging terug (indien het althans niet tijdelijk gemene zaak maakte met de Steden, zoals in 1379-85) om terug te keren tot zijn afzijdige neutrale en passieve houding, los van het Ledencollege. En zelfs al ware het er in gebleven, dan nog kon het in geen geval de houding der Steden beïnvloeden. We zien werkelijk niet goed in welke geheimzinnige bedoelingen de graaf met de inschakeling van het Vrije op de parlementen dan nog kan gehad hebben.

Ook de Steden konden moeilijk weigeren in te gaan op het verzoek van het Vrije. Het was feitelijk nooit tegen hen opgetreden in de conflicten met de graaf, en had integendeel vaak blok met hen gevormd, vnl. dan in 1323-28. Zijn aanspraken, gebaseerd op precedenten

en op zijn economisch-fiscale macht, waren rechtmatig. Men kan zich anderzijds afvragen of soms de Steden zelf niet de definitieve opname aan het Vrije voorgesteld hebben. Zij hadden vroeger, speciaal in 1322, toch reeds dat gebied tot politieke samenwerking uitgenodigd? We menen dat dit in 1350 echter niet het geval was. Het lag wel in de lijn van de politieke speculaties der XIVe eeuwse Steden om af en toe beroep te doen op andere elementen in het graafschap. Immers de monopolie-gedachte en het beruchte kwartieren-ideaal, zijn wel zeer kenmerkend voor de grote XIVe eeuwse Vlaamse Steden. Toch waren ze niet de enige in de geest van hun bewindvoerders. Om hun positie tegenover de vorst te verstevigen hebben ze meer dan eens op eigen initiatief de standenvertegenwoordiging uitgebreid, in 1398 (214) en 1404 (215) met adel en clerus, in 1404 (216) met het geheel der Vlaamse kasselrijen en kleine steden, aldus aan hun college een algemener en representatiever karakter verlenend. Deze elementen werden echter enkel er bij gevoegd telkens daartoe een uitgesproken behoefte bestond, voor een welbepaald geval, zonder enige verbintenis voor een nieuwe opname, en zeker zonder de bedoeling ze als vaste leden op te nemen. Met het Vrije was dit precies zo. Tot sporadisch optreden van het district konden de Steden wel het initiatief nemen (217). Een verzoek tot definitieve inschakeling moet echter normaliter van het Vrije zelf komen. Er was immers meer dan één bezwaar voor de Steden om een vaste collega te verdragen op hun parle-

(214) A.R.A., R.K., n° 42.522, f° 23 v. : het initiatief mislukte toen evenwel. (W. PREVENIER, o.c., pp. 156-159).

(215) Id., n° 42.528, f° 37 v. — 38 r. (W. PREVENIER, o.c. p. 323).

(216) Id., n° 42.528, f° 41 r. en v. (W. PREVENIER, o.c., pp. 341-346).

(217) Dat deden ze bv. zeer duidelijk in 1322-3 (cf. hoger nota 204).

menten: het was o.m. toch steeds een industrieel en commercieel concurrent — inzonderheid voor Brugge —, en het beperkte in elk geval hun bewegingsvrijheid en hun monopolie. We stipten hoger aan waarom ze zich nochtans moeilijk er tegen verzetten konden, wanneer het Vrije tot vaste opname aandrong (218).

De definitieve oprichting van het Vierde Lid is niet het werk van vorst of Steden, doch van het Vrije zelf, dat echter deze ambitie slechts kon koesteren en deze kans slechts kon grijpen omdat verschillende instanties in hun respectievelijk eigenbelang — enkele decennia vroeger — de precedenten geschapen hadden waarop het Vrije zich in 1350 kon beroepen.

Uit wat voorafgaat vloeien volgende conclusies voort. Het Brugse Vrije heeft zijn allereerste optreden als Vierde Lid, in 1310, vermoedelijk te danken aan een initiatief van de Drie Steden. Zeker is dat het in de onmiddellijk daarop volgende jaren (1310-1322) in deze functie is opgetreden op uitnodiging en in het voordeel van de Franse koning, de Paus en opnieuw de steden. Zijn definitieve inschakeling, die zich voltrok tussen 1350 en 1386, en zeker in 1386 bezegeld was, is echter het resultaat van een eigen verzoek en van spontaan aandringen èn bij de vorst, èn bij de Drie Leden.

Noch op de parlementen, noch er buiten, is het Vrije een vorstelijk handlangers geweest. In geen geval heeft het ooit bewust de kaart van de graaf gespeeld, wel blijk gegeven van een absoluut solidaire samenwerking met

(218) Hoewel de onbetrouwbaarheid van de documentatie niet toelaat een vast oordeel te vellen, hebben we niettemin de indruk dat het Vrije als vast Lid iets later verschenen is op de spontane dan op de vorstelijke parlementen. In geval dit inderdaad zo zou zijn, zou dit er wel kunnen op wijzen dat het Vrije ten overstaan van de Steden niet enkel zijn precedenten van 1310-1322 als argument heeft doen gelden, doch ook zijn regelmatige convocaties door de graaf ingeroepen heeft.

de Steden. Een aparte „plattelands-politiek”, tegenge-
steld aan een „stedelijke” der andere Leden, heeft het
niet gevoerd.

Vanaf het tweede kwartaal, doch voornamelijk op
het einde der XVe eeuw, tekent zich evenwel een zekere
politieke toenadering af tussen het Vrije en de vorst als
gevolg van het conflict tussen de kasselrij en zijn hoofd-
plaats Brugge, dat steeds scherper vormen aanneemt.
Dit fenomeen ligt aan de basis van de mythe (219) die
zich van dan af vormde nopens de houding van het Vrije
in de XIVe eeuw en de reden van zijn opname (220).

W. PREVENIER

BIJLAGE

De politieke rol van de ridderklasse in het Brugse Vrije onder Filips de Stoute (1384-1405)

Deze bijlage wil een overzicht geven van het aantal ridders in
het geheel der schepenen, der burgemeesters en der gezanten (op
de Leden- parlementen) van het Vrije.

(219) Zie hierover ons eerlang verschijnend artikel in de *Revue
du Nord*.

(220) We stellen er prijs op tot slot onze hartelijkste dank te
betuigen aan de personen met wie we, zeer tot ons nut, over de
algemene stellingen in dit artikel van gedachten gewisseld hebben :
de H.H. Prof. H. Van Werveke, die ons ook talrijke teksten signa-
leerde, E. I. Strubbe en J. Dhondt; ook Dr. P. Rogghé vestigde
onze aandacht op enkele belangrijke aspecten. Op het XXIIe
Vlaams Filologencongres, april 1957 (samenvatting in : *HAND.
VAN HET XXIIe Vl. Filologencongres te Gent*, Leuven, 1957,
pp. 307-311) en op de herfstvergadering (oktober 1956) van de
kring der Oud-Studenten-Geschiedenis Gent, hadden we de gele-
genheid het thema van deze bijdrage te behandelen. We danken
de talrijke aanwezigen, die ons door hun vragen en opmerkingen
tot verder onderzoek gestimuleerd hebben.

1. Bronnen

— Een authentieke gelijktijdige lijst der schepenen van het Vrije is niet voorhanden. Ook in de rekeningen van het Vrije zijn geen opsommingen te vinden (zoals in de Brugse), behalve één in die van 1399-1401 (A.R.A., R.K., n° 42.524, f° 53 r.), die evenwel onvolledig bleek na vergelijking met de rubriek *dachvaerden van scepenen* op f° 4 v. tot 9 r.

— Moderne tabellen bestaan doch schenken geenszins voldoening. Ze zijn zeer onvolledig en onnauwkeurig, en werden vrij willekeurig samengesteld uit losse vermeldingen van diverse archivalia :

F. PRIEM, *Recueil ofte byeenvergaedinghe van alle de heeren hier voortijdis geweest hebbende Schepenen van den lande van den Vryen, etc.*, in : *Precis anal. des doc. que renferme le dépôt des arch. de la Fl. Occ. à Bruges*, 2e serie, bd. VII, Bruges, 1850, pp. 74-86 (voor de jaren 1384-1405).

R. DE BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Le Franc de Bruges, Notes Historiques, Noms des familles des magistrats de l'ancienne administration (1228-1771)*, Ypres, 1906, pp.9-32.

— Bij ontstentenis van een volledige lijst — die slechts na een zeer uitvoerig exciperen van een groot aantal archiefstukken der betreffende periode *eventueel* zou kunnen opgesteld worden — hebben we ons beperkt tot het opsporen van alle ridders, voorkomend in de rekeningen van het Vrije tussen 1384-1405, waarvan expliciet uitgedrukt wordt dat ze een politieke functie (als lid van de magistraat of deelnemer aan parlementen) uitgeoefend hebben. Als criterium voor deze sociale stand hebben we het dragen der predicaten *mer*, *rudder*, *min here* of *dominus*, aangenomen (rechtvaardiging : zie dit artikel, p. 43)

Voornaamste passussen waarop we konden steunen :

A.R.A., R.K., Rolrek. n° 1992.

A.R.A., R.K., n° 42.521, f° 37 v.

n° 42.523, f° 13 r.-15 v.

n° 42.524, f° 4 v. -9 r; f° 53 r.
(los blad).

n° 42.528, f° 5 r.-7 v.; f° 49 r.

2. Ridders in de schepenbank

14 personen konden als lid van de magistraat geïdentificeerd worden.

Naam der ridders	Aantal deelnamen aan parlementen	Bijzondere functies
Buekemare (Philippus v.)	8	Gewone burgem. 1397-98
Brune (Jan de)	5	Gew. burgemeest. 1403-04
Eessene (Montfrant van)	11	_____
Hauweel (Roeland)	1	_____
Lembeke (Jan van)	0	_____
Lichtervelde (Jacob van)	0	_____
Maldegheem (de heer v.)	0	_____
Mercheem (Mijn here v.)	13	1e burgemeest. 1399-1401 1e burgemeester 1397-98
Moerkerke (Lonis van)	12	Gew. burgem. 1399-1401 Gew. burgemeest. 1401-03
Oorscamp (Mijn here v.)	1	_____
Vale (Robrecht van der)	2	_____
Vlaenderen (Guy van)	0	Gew. burgemeest. 1398-99
Wulpen (Pieter van der)	1	_____
Zedelgem (Philippus)	2	_____

De verhouding van het aantal ridders tegenover het totaal aantal schepenen konden we, zoals hoger aangestipt, niet bepalen.

3. *Ridders als burgemeesters*

Voor de burgemeesters beschikken we, althans voor de jaren der bewaarde rekeningen van het Vrije (1395-96, 1397-1405) over authentieke lijsten (A.R.A., R.K., n° 42.521 tot en met n° 42.528, telkens f° 1 r.).

In het jaarlijks college van vier burgemeesters behoorden er :

- in 1395-96 : geen enkele tot de adel.
- in 1397-98 : 2 tot de adel.
- in 1398-99 : 1 tot de adel.
- in 1399-1401 : 2 tot de adel.
- in 1401-1401 : geen enkele tot de adel.
- in 1401-1403 : 1 tot de adel.
- in 1403-1404 : 1 tot de adel.
- in 1404-1405 : geen enkele tot de adel.

In totaal hebben de ridders dus op 7 van de 32 te begeven burgemeestersplaatsen beslag gelegd (d.i. 21,87 %).

4. *Ridders op de parlementen*

10 van de 14 in punt 2 en 3 genoemde ridders hebben aan Leden-vergaderingen deelgenomen. Dit is 1/6e of 16,66 % van het totaal aantal verschillende gezanten van het Vrije op de parlementen onder Filips de Stoute (nl. 60).